

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
«КРИВОРІЗЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
НАЦІОНАЛЬНОГО АВІАЦІЙНОГО УНІВЕРСИТЕТУ»

«КОЗАЦТВО – ТРАДИЦІЇ ЧЕРЕЗ РОКИ!»

Тези доповідей

VI РЕГІОНАЛЬНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
НАУКОВО-ТВОРЧИХ РОБІТ
ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Кривий Ріг, 2020 р.

УДК 94(477)

«Козацтво – традиції через роки!»: Збірник тез доповідей VI регіональної конференції науково-творчих робіт здобувачів освіти. – Кривий Ріг: КРФК НАУ, 2020. – 66 с.

Редакційна колегія: Кольчак М.М., Коваленко О.Ф.

Рецензент: Висоцька Л.В., кандидат педагогічних наук.

Тексти подаються у авторській редакції. Відповідальність за зміст та оформлення публікацій несуть автори.

ЗМІСТ

Висоцька Л.В. Актуальні аспекти сучасних «козакознавчих» досліджень.....	3
Тищковець М. В. Аксіологічне значення церкви покрови на острові хортиця в історії українського козацтва.....	7
Слівенко А.Д. Зародження козацтва.....	11
Іванова М. Козацькі риси в українській самоідентичності	15
Слободанюк А.Р. Козацтво як фундатор етно-культурних засад українського світогляду.....	18
Салютіна Н.М. Геральдичні традиції козацьких родів.....	21
Рубан А. В. Досягнення Івана Мазепи як вихованця Києво-Могилянської академії.....	25
Махнаєв В. А., Рацкевич А. Є. Пам'ятки історії українського козацтва Широківщина – край козацький.....	28
Никоненко А.С. Гендерні відносини в українському суспільстві XV-XVIII століття.....	32
Петренко В. Місце та роль жінки в українському суспільстві за Козацької доби.....	35
Убійська А. Петро Конашевич-Сагайдачний - воїн, політик , поборник руської віри.....	41
Соколенко К. Гендерні відносини в українському суспільстві XV-XVIII століття.....	46
Більшенко Д. Гетьман Іван Мазепа.....	50
Кочерга К.О., Зінковська І.В. Видатні діячі українського козацтва.....	56
Номировський І.О. Якими були козаки насправді і якими ми їх уявляємо.....	59
Хохлова В.В. Виникнення українського козацтва.....	62

Висоцька Л.В.
Кандидат педагогічних наук,
Викладач
Відокремленого структурного підрозділу
«Криворізький фаховий коледж
Національного авіаційного університету»

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ СУЧАСНИХ «КОЗАКОЗНАВЧИХ» ДОСЛІДЖЕНЬ

Сьогодення українського суспільства як ніколи потребує свідомого, освіченого громадянина із чіткою громадською позицією, здатного приймати виклики сучасності та рішуче відстоювати своє право на життя у незалежній, суверенній, правовій, соціальній державі. Практична участь в українському державотворенні неможлива без знання основних історичних етапів становлення держави Україна. Так, сучасні українські історики вважають, що саме Гетьманщина продовжила державотворчі традиції Київської Русі, багато в чому випереджаючи політичну практику європейських країн, а Запорізька Січ стала зразком демократичного українського державотворення [1].

Актуальність «козакознавчих» досліджень викликана потребою вирішення кризи сучасного українського суспільства, спричиненої роз'єднаністю політичних поглядів. Дослідження практичних кроків українського державотворення та героїчної боротьби козаків за національну, соціальну та релігійну свободу, усвідомлення позитивних та негативних факторів, що виникали на шляху до незалежності сприятимуть консолідації нації, змусять замислитись над цінністю сучасної незалежності та можливості жити і самореалізовуватись у вільній демократичній державі.

Забезпечується актуалізація сучасних «козакознавчих» досліджень державною політикою України, про що свідчать ряд нормативно-правових актів: укази Президента України «Про відродження історико-культурних та господарських традицій Українського козацтва» (№ 14/95 від 04.01.1995 р.), «Про день Українського козацтва» (№966/99 від 07.08.1999 р.); «Про Координаційну раду з питань розвитку Українського козацтва» (№ 1283/99 від 06.10.1999 р.), «Про Положення про Координаційну Раду з питань розвитку Українського козацтва» (№ 1610/99 від 22.12.1999 р.), «Про Національну програму відродження та розвитку Українського козацтва на 2002-2005 рр.» (№ 1092/2001 від 15.11.2001 р.), «Про Раду Українського козацтва» (№ 916/20054 від 4.06/2005р.), «Про заходи з підтримки розвитку Українського козацтва» (№ 378/2007 від 4.05.2007 р.) тощо.

Центром вивчення історії козацтва в Україні є Науково-дослідний інститут козацтва, створений при Інституті історії України Національної Академії Наук України у 1998 році. Його основна мета полягає у координація

наукової та науково-громадської діяльності у сфері досліджень історії козацтва і національно-визвольних рухів в Україні та інших країнах світу; видання наукової, науково-популярної та науково-методичної літератури, проведення конференцій тощо. Вагомим внеском до історіографії українського «козакознавства» стало видання в рамках діяльності Інституту козацтва та його регіональних структурних підрозділів «Історії українського козацтва. Нарис» (2007 р., 2010 р.). У 2014 році було опубліковано фундаментальне видання «Українська держава XVII – XVIII століть: політика, культура, суспільство». У 2015 році видано наукову працю «Українське козацтво. Золоті сторінки історії» авторів Т. Чухліба, О. Бачинської та В. Щербака. Науково-дослідний інститутом історії козацтва налагоджена співпраця з міністерствами, відомствами, установами, громадськими організаціями, міськими адміністраціями та міськими радами, Українським інститутом національної пам'яті; надається консультативна допомога органам державної влади щодо розвитку та визнанні на законному рівні сучасного козацького руху в Україні; систематично проводяться науково-практичні конференції, тематичні круглі столи, презентації тощо [Н-2].

Для дослідження історичних, патріотичних, військових, духовних та культурних традицій українського козацтва і сучасних козацьких рухів в Україні у 2003 році у Харкові була створена академічна недержавна установа – Харківський науково-дослідний інститут козацтва. Основними напрямками діяльності інституту є дослідження історії українського козацтва (роль козацтва у формуванні нації, боротьба козаків за українську державність, біографістика гетьманів і генеральної старшини українського козацтва), здійснення науково-дослідницької краєзнавчої роботи по виявленню нових об'єктів козацької історії, публікація статей про спадщину історії, культури і традицій в наукових виданнях і засобах масової інформації, організація документальних виставок, наукових конференцій, семінарів, симпозиумів з проблем історії українського козацтва, пропаганда історії українського козацтва в документальних фільмах [Х-3].

Значущим аспектом у дослідженнях залишається історіографічне осмислення історії українського козацтва. Виконати ряд історіографічних розвідок є необхідним, бо без них не можливо піднятися на більш високий науковий рівень вивчення і узагальнення комплексу питань з історії козацтва. Поряд з цим варто історіографічно осмислити вже пройдений досить значний шлях у «козакознавчих» дослідженнях, починаючи з XVIII ст. і до нашого часу. Історія запорозького козацтва постійно привертає увагу дослідників різних рангів і країн, і кожне нове покоління говорить своє слово, виявляючи своє бачення цього феномену, інтерес до цієї проблематики не згасає. Тому виникає потреба у формуванні повної наукової бібліографії «козакознавчих» наукових праць. Надбання істориків минулих поколінь дозволить ширше

залучити їх для сучасних конкретно-історичних та історіографічних досліджень.

Історіографічному аналізу і синтезу з даної проблематики повинні підлягати твори не лише українських, а й результати наукової діяльності іноземних авторів. Такі дослідження дозволять наочно виявити якість їх досліджень, характер, особливості і прогалини та значущість для сучасності в цілому.

Вважаємо доцільним звертати увагу і на здобутки «козакознавчих» досліджень сучасних науковців. Так, у книзі доктора філософських наук, професора, першого проректора Національного університету «Острозька академія» П. Карлюка «Козацька міфологія України: творці та епігони» (2016 р.) розглянуто феномен українського козацтва, таїни його генези, показано, як формувалися міфічні уявлення про козаків, починаючи з кінця XVI століття. Автор торкається тем козацької міфології часів Гетьманщини, показує, як «козацька ідея» інтерпретувалася в різних національних проєктах XIX століття (російському, польському й українському), яких вона зазнала модифікацій у столітті XX [К-5]. Також увагу привертає праця професора історії й директора Українського наукового інституту Гарвардського університету С. Плохія «Козацький міф. Історія і націєтворення в епоху імперій» (2014 р.), в якій автор досліджує історію українського козацтва з початку XVI ст. до початку XIX ст., шукаючи зв'язок між історією, міфом та націєтворенням [П-6]. Бачимо, що сучасні дослідники виокремлюють тематику козацького міфу, заглиблюються в пояснення цього феномену, інтерпритують його сучасне розуміння, з'ясовують його причетність та значення для українського націєтворення, української ідентичності.

Досить значущими є і джерелознавчі аспекти: евристика, фіксація, герменевтика, досконаліший, ніж раніше, аналіз сукупності джерел різних типів (зокрема, речових), родів, видів і різновидностей. Щодо розширення джерельної бази «козакознавчих» досліджень, то напевно чи вдасться досягти якихось інновацій у вітчизняних архівосховищах, однак осучаснення об'єктивного відтворення історії і побуту запорожців дало б звернення до документальних збірок у Польщі, Швеції, Австрії, Франції, а також уважний перегляд наративів: XVII–XVIII ст [Д-4].

Українське козацтво залишило вагомий слід не лише в державотворчих процесах, а й стало осередком народнопоетичної творчості. Козацькі думи, пісні, історико-героїчні, соціально-побутові, топонімічні легенди та перекази, казки, прислів'я та приказки, в яких різносторонньо відображено героїчну боротьбу, життя і побут козаків *також потребують нового аналітичного прочитання сучасниками*, для перезавантаження життєвої картини цінностей.

Українська козащина справді є унікальним феноменом, який, незважаючи на численні дослідження, донині залишається цілісно не вивченим. Це й не

дивно, адже, не маючи власної державності, наш народ спромігся сформувати регулярні збройні сили, що є обов'язковою інституцією державності нації та стати на чолі національно-визвольного руху, відстоюючи право на власну свободу, державу, віру, культуру, традиції.

Актуальність «козакознавчих» досліджень незгасає в силу тих трагічних обставин, в яких опинилася Україна. Мова йде про Антитерористичну операцію Організацію об'єднаних сил(з квітня 2018 р.) - комплекс військових і спеціальних організаційно-правових заходів українських силових структур, спрямований на протидію діяльності незаконних російських та проросійських збройних формувань у війні на сході України. Найкращі традиції захисників минулого успадкували бійці сучасних Збройних сил України, які сьогодні відстоюють суверенітет України у війні з російським агресором. В нашій державі 14 жовтня відзначається День захисника України. Найкращі традиції захисників минулого успадкували бійці сучасних Збройних сил України, які сьогодні відстоюють суверенітет України у війні з російським агресором. У цей день українці поцінують воїнів, які в різні часи обороняли і обороняють нашу незалежність і територіальну цілісність, усіх захисників України незалежно від службового становища та статі.

Висловлюємо думку про те, що актуальними аспектами дослідження історії українського козацтва є:

- дослідження сучасного руху українського козацтва;
- розвиток державної законодавчої бази козацького руху України;
- нове історіографічне осмислення історії козацтва на основі вивчення іноземних джерел даної проблематики,
- науково-дослідницька і суспільно-пошукова краєзнавча робота з виявлення нових пам'яток козацької історії;
- об'єктивне відтворення історії і побуту запорожців дало б звернення дона основі вивчення іноземних документальних збірок;
- козацький міф та націєтворення
- розвідки направлені на нове аналітичне прочитання історико - героїчних творів;
- проведення паралелей між найкращими військовими традиціями захисників минулого та сучасних бійців.

Визначені нами основні аспекти «козакознавчих» досліджень набувають практичного значення, адже вони виступають орієнтиром для сучасних дослідників, особливо юних, у подальших науково-пошукових розвідках.

Література:

В-1 1. Виникнення козацтва/Історія України: веб-сайт. URL: <https://sites.google.com/site/historystiopin/5-ukraienske-kozactvo> (дата звернення 12.10.2020 р.).

Д-4 2. Деякі історіографічні та джерелознавчі аспекти дослідження історії запорозького козацтва: веб-сайт. URL: http://www.museum.dp.ua/cossacs_01.html (дата звернення 12.10.2020 р.).

К-5. 3. Карлюк П. Козацька міфологія України. Творці та епігони /Петро Карлюк. – Харків: Фоліо. – 2016 р. – 400 с.

Н-2. 4. Науково-дослідний інститут історії козацтва: веб-сайт. URL: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe> (дата звернення 12.10.2020 р.).

П-6 5. Плохий С. *Козацький міф* / Сергій Плохий. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. – 400 с.

Х-3 6. Харківський науково-дослідний інститут козацтва: веб-сайт. URL: <https://ring.org.ua/edr/uk/company/36989027> (дата звернення 12.10.2020 р.).

Тищковець М. В.
курсант гр. 3-072

Відокремлений структурний підрозділ
«Криворізький фаховий коледж
Національного авіаційного університету»

АКСІОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ЦЕРКВИ ПОКРОВИ НА ОСТРОВІ ХОРТИЦЯ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА

Тематика українського козацтва завжди привертає до себе увагу, завдяки тому що підтримує питання відродження духовних ідеалів нації, збереження її самобутності і ментальності, національної свідомості, велику роль в цьому відіграє аксіологічний аспект православ'я, який тісно переплітається з козацькою історією. Тому дана тема, розкриваючи аксіологічне значення православних церков, а особливо церкви Покрови на острові Хортиця, у формування світогляду українського козацтва набуває особливої актуальності. Метою даного дослідження є визначення аксіологічного значення церкви Покрови на острові Хортиця в історії українського козацтва.

Завдання даного дослідження полягає у дослідженні козацької обрядовості, вірувань, стосунків запорожців з представниками різних національностей, що дозволило встановити, що у запорозького козацтва склалось оригінальне світосприймання, в якому тісно переплелися риси

українського і російського розуміння православ'я, а також визначенні особливої ролі церкви Покрови на острові Хортиця.

Неможливо не відзначити, досліджуючи вплив православних церков на формування козацького устрою, і той факт, що характер церковного будівництва, управління духовною справою і, як наслідок, церковного устрою Запорозьких Вольностей великою мірою визначалися особливостями релігійності населення цього регіону. Виокремлюємо, що особливості складу козацтва, історична традиція, територіальні умови його існування призвели до складання своєрідного світогляду і менталітету запорожців, відмінного від будь якого іншого.

В світосприйманні запорозького козацтва, що формувалось протягом кількох століть, поєдналися елементи українського розуміння православ'я і оригінальних релігійних поглядів, що виникли в самому козацькому середовищі. Тому не можна вслід за історичною традицією категорично казати про запорожців ні як про лицарів православної віри, ні як про людей *religionis nullius*. Аксіологічну тематику на формування менталітету козаків досліджувала О. М. Апанович, наголошуючи на тому, що в часи існування запорозького козацтва весь світ був віруючим [1, с. 211]. Таке становище на той час було нормою.

Православні церкви на той час створювали умови для вираження і формування світосприймання, і тому навіть атеїстичні ідеї носили форму релігійних сект. Національно визвольні рухи, політичні, військові конфлікти мали релігійний характер і форму. Релігія супроводжувала людину протягом всього її життя. На релігійних темах будувалося мистецтво, значна частина книг, що виходили в ті часи, мала релігійний характер. Тому світогляд запорозького козацтва теж мав релігійний характер і ззовні він проявлявся в формі православ'я.

Запорожжя знаходилось на перехресті трьох релігій і конфесій ісламу, православ'я і католицизму. На Запорожжя козаки були в основному з українських земель, що входили до складу Росії і Польщі. Для них, мало знайомих навіть з тонкощами православної релігії, інші релігії, католицизм і іслам був зовсім чужим і незрозумілим.

Козацтво бачило виправдання жорстокостям війни в постулаті про захист православної віри від мусульман і католиків. Походи примусили запорожців значно спростити релігійні обряди і навіть надати їм військового забарвлення. Прагнення Коша керувати всіма сферами життя Запорожжя, в тому складі і релігійною, призвело до зміни традиційної системи управління церквами. Отже, в період Нової Січі у запорозьких козаків під впливом всіх цих факторів склалася й існувала оригінальна релігійність, яка відрізнялась від будь якої іншої.

До Запорозжя дійсно приймалися люди будь якої національності, однак вони були повинні прийняти православну віру у церкві. Без виконання цієї умови переселенці не мали права мешкати на Запорозжжі. Обов'язковість цього підкреслюється рядом документів.

В мемуарах та історичній літературі досить схоже переказується процедура прийняття новоприбулих до Війська. Прибулого до Січі звичайно приводили до кошового отамана, який питав: "А чи віруєш в Бога?" Новоприбулий відповідав: "Вірую". "І в Богородицю віруєш?" "І в Богородицю вірую". "А ну, перехрестись!" Людина хрестилася. Цим і обмежувалось з'ясування релігійної приналежності прибулих до Січі. У випадках, коли прибулий не був православним, перед вступом у Військо він був повинний охреститись у цю віру.

Процедура виконання багатьох християнських обрядів на Запорозжжі дещо відрізнялась від тієї, що була поширена в інших регіонах Російської держави. Козаки так часто використовували під час релігійних свят і виконання релігійних обрядів зброю, що можна казати про існування своєрідного "культу зброї". На Запорозжжі існував звичай, згідно з яким під час хрещення хлопців, що народилися у запорозьких козаків, батько підсипав у купіль порох.

Зброя використовувалась козаками в день Богоявлення. На його святкування до Січі збирались навіть ті козаки, які мешкали по зимівниках. Вони разом з січовими козаками в повному озброєнні йшли до церкви, везучи з собою навіть гармати. Військо займало весь центральний майдан Січі, чекало, доки скінчиться літургія. Після того, як з церкви виходили, несучи хрест, Євангеліє і ікони, настоятель і ієромонахи та йшли до ріки, запорожці направлялись за ними, везучи з собою артилерію і несучи розгорнуті знамена. По закінченні водохрещення настоятель занурював хрест у воду, і в цей момент козаки давали один залп з рушниць і гармат.

Велику роль відігравала зброя і в поховальному обряді запорозьких козаків. Померлий перед тим, як його клали в домовину, лежав на лавці в повному козацькому бойовому вбранні, поруч з ним стояла зброя піка і рушниця. Коли домовину з померлим запорожцем несли до церкви, за нею звичайно вели бойового коня в повному спорядженні з сідлом, пістолетами в кобурах, в'юками. На саму домовину клали шапку, козацьку шаблю і піку.

Для релігійності запорозького козацтва було притаманне шанобливе ставлення до деяких християнських святих і до ікон. На Запорозжжі був дуже поширений культ Покрови, особливу роль відігравала церква Покрови на острові «Хортиця» - центральний елемент Історико-культурного комплексу «Запорізька Січ» Національного заповідника «Хортиця», Київського патріархату.

Значно поширилось вшанування Покрови в період Нової Січі. Вже у 1734 р. на її честь було закладено січову церкву. на Запорозьких Вольностях існувало

більше десяти релігійних споруд в ім'я Покрови Пресвятої Богородиці. На її честь козаки щорічно влаштовували свято на Січі. Покрова настільки шанувалася запорожцями, що на храмове свято вони збиралися до Січі навіть тоді, коли там була епідемія чуми.

Так, в кінці вересня 1751 р. запорожці, які на час епідемії роз'їхались по зимівникам, повернулись до Січі вшанувати Покрову. Внаслідок цього епідемія спалахнула з новою силою, і від неї загинуло кілька курінних отаманів та старшин, багато рядових козаків і служителі Покровської церкви ієромонах Ігнатій, перший диякон Феодор, чернець Феона, свічкарь і шкільний отаман Грицько Волик.

Вшанування запорожцями Покрови Пресвятої Богородиці має кілька причин. Культ Покрови, символізуючи захист християн в їх боротьбі з мусульманами, виявився найбільш близьким для козаків, які проголошували гасло захисту православної віри. Крім того, часте перебування у військових походах, постійна небезпека з боку сусідів примушували запорожців звертатися за допомогою і заступництвом небесних сил.

Культ Покрови був якомога краще пристосований до вимог такого життя. В період Нової Січі, коли на права Війська Запорозького вівся наступ з боку російського уряду, Покрова стала символізувати для козаків захист від зазіхань Петербургу. Це знайшло яскраве вираження в іконах, створених у другій половині XVIII ст.

Аксіологічне значення надзвичайне велике, церква Покрови з тих часів допомагала зберігати національні духовні цінності, передаючи їх нащадкам.

Література:

1. Апанович О. М. В якого бога вірила Січ / О. М. Апанович // . – К. : Людина і світ, 1990. – № 6. – С. 211- 219
2. Апанович О. М. Розповіді про запорозьких козаків / О. М. Апанович. – К.: Дніпро, 1991. – 334 с.
3. Гуслистий К. Запорозька Січ та її прогресивна роль в історії українського народу / К. Гуслистий, О. Апанович. – Київ: Держполітвидав УРСР, 1954. – 86 с.
4. Апанович Е. М. Исторические места событий освободительной войны украинского народа 1648-1654 гг. / Е. М. Апанович; АН УССР. Институт истории. – Киев: АН УССР, 1954. – 104 с.
5. Апанович О. М. Збройні сили України першої половини XVIII ст. / О. М. Апанович. // АН Української РСР. Інститут історії. – К.: «Наукова думка», 1969. – 224 с.
6. Кравченко А. Козацька наречена // Запорозжці. До історії козацької культури. – К.: Мистецтво, 1993. – С. 214-231

7. Наливайко Д. Козацька християнська республіка (Запорозька Січ у західноєвропейських літературних пам'ятках) / Д. Наливайко. – К.: Дніпро, 1992. – 496 с.
8. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків / Д. І. Яворницький. – К.: Наукова думка, 1990. Т. 1. – 592 с.

Слівенко А.Д
курсант гр. 3-077
Відокремлений структурний підрозділ
«Криворізький фаховий коледж
Національного авіаційного університету»

ЗАРОДЖЕННЯ КОЗАЦТВА

Історія вчить, що ефективно те, що утверджує своє. А своє у нас –козацтво– спосіб життя вільної людини, яка із зброєю в руках захищала Богом дані їй вольності й права.

Актуальність цієї роботи – це відродження історії козацтва, яка є надзвичайно потрібною і важливою справою в наш час. Сьогодні нам належить продовжити велику місію козацтва. Козаки знову мають стати захисниками честі і гідності України, її традицій, її культури.

Мету цієї роботи я визначив як спробу донести до сучасників бажання щоб так само, як ми отримали від своїх предків ті права і вольності, щоб і наші наступники прийняли їх цілими і непорушними, з примноженням слави. І щоб вони один після одного передавали їх у прийдешні часи.

В програмі діяльності Українського козацтва є такі слова:

“Враховуючи унікальність козацтва, як соціального явища, що воно несе в собі неосяжний національно-духовний, морально-виховний і військово-патріотичний потенціал; що Українське козацтво є наша українська форма демократії і державності і форма військового устрою; що структура організації Українського козацтва легко вписується в адміністративний устрій України і підкріплює його, метою козацького руху є розбудова української держави через духовне об'єднання народу, мобілізація енергії на економічне процвітання і підняття добробуту людей...”

До сих пір серед дослідників не вщухають суперечки про те, ким же є козаки - браві воїни колоритної зовнішності, які з юних років майстерно володіють шаблею і спритно керують конем. Чи були вони слов'янами, чи представники

східних народів? Чи є вони самостійним субетносом, чи їх спільність заснована на культурних і соціальних ознаках?

Існує кілька теорій про походження козацтва. Перша, найромантичніша, виникла в XVIII столітті, в середовищі козацької старшини. У ній говориться, що козаки - прямі нащадки хозар, які створили колись могутній Хозарський каганат. В основі такого погляду лежала схожість назв «козаки» і «козари». У науковому середовищі ця теорія не закріпилася, але вона наочно показує прагнення козаків виставити себе окремим станом, які не мають нічого спільного з українським селянством.

Друга теорія, популярна на межі XIX і XX століть, також підкреслює відокремленість українських козаків і виводить їх походження від бродників або берладників - етнічно змішаного населення причорноморських і приазовських степів, що жили переважно в низинах Дністра, Дніпра і Дону

Приблизно в цей же час з'явилася і теорія «уходництва», згідно з якою певні категорії населення прикордонних зі степом районів влітку йшли на південь на сезонні промисли. Об'єднавшись в ватаги, вони займалися переважно полюванням і виловом риби.

Однак не дуже зрозуміло, як бідний забитий селянин, опинившись за дніпровськими порогами, немов за помахом чарівної палички відразу ж перетворювався в українського Джона Рембо. Сучасні дослідники відзначають малорухливість українських селян, прив'язаних до землі аж до кінця XVI століття. Виходить, що вони не могли служити базою для створення козацтва. Хто ж тоді міг?

Основою зародження українського козацтва стала, категорія «бояр-слуг», або «панцирних бояр». На рубежі XV-XVI століть в Литовському Князівстві йшов процес юридичного підтвердження благородного (шляхетного) походження, і дуже швидко шляхта перетворилася на закритий клуб, куди потрапити було просто неможливо. Одночасно литовські і польські магнати формували великі господарства, що поглинали землі «бояр-слуг». Останні втрачали як соціальні права, так і економічну основу. Перед ними замаячила можливість повної втрати своїх колишніх привілеїв і попадання в категорію простих селян. Зміни в соціальній структурі торкнулися і інших верств населення. Селяни в своїй більшості, зціпивши зуби, терпіли процес закріпачення. Втеча в далеку степ зазначалося дуже рідко: якщо селянин і втік від пана, то, як правило, не далі, ніж на кілька десятків кілометрів.

Не обійшлося і без східного (татарського) впливу на українське козацтво. Подібні «уходники» зустрічалися і в сусідньому Кримському ханстві. Однак було їх набагато менше. Змішуючись з «колегами» з ВКЛ, татари часто розчинялися в їх масі, поширюючи в новому середовищі елементи східного побуту. Серед козаків, що проживали в Черкасах, зустрічалися тюркські імена: Бахта, Байдик, Брухан, Гусейн, Каранда, Мехмедер, Малик-баша, Ногай, Охмат, Теребердей,

Чарлан і т.д. Один з найбільш відомих сподвижників Богдана Хмельницького, Филон Джалалій, був татарського походження. Іконографічним уособленням українського козака став козак Мамай, а всі його українські прикмети від оселедця до шароварів мають явне східне походження.

Навіть саме слово «козак» має східні корені. Спочатку воно зустрічається в Codex Cumanicus - словнику і збірнику християнських текстів, написаному кримсько-татарською мовою і відноситься до XIII століття. Словом «козак» у кодексі позначають охоронця, сторожа. У 1308 році "козаки" згадуються в кримському Судаку, але як повна протилежність - в даному випадку вони вже не охоронці, а розбійники. І саме в таких двох іпостасях козаки фігурують протягом XV століття: то козаки-стражники несуть конвойну і охоронну службу в Кафі, то козаки-розбійники грабують купецький караван. У цих же іпостасях термін потрапив і на українське пограниччя.

Перша згадка про власне українських козаків відноситься до подій 1489 року. Мартін Бельський у своїй «Хроніці» вказує, що польсько-литовському війську, яке виступило в похід проти татар, дорогу вказували козаки, які виконували і функції розвідників. В цей же час на Таваньській переправі через Дніпро козаки розграбували московський купецький караван.

Про перших козацьких вождів практично нічого невідомо. У літописах і документах фігурують виключно імена литовських прикордонних старост і воєвод. Складно сказати, яку роль вони зіграли в становленні козацтва. З упевненістю можна стверджувати лише те, що вони не були виключно козацькими керівниками, але часто використовували козаків у боротьбі проти кримських татар або в інших прибуткових справах. Одним з перших прикордонних адміністраторів, чие ім'я виявилось пов'язано з козаками, був київський воєвода Юрій Пац - саме його люди пограбували московських купців. Чи отримав воєвода будь-яку частину видобутку, невідомо. Можливо, наліт на караван трапився навіть без його відома. Збереглися деякі відомі імена учасників цієї акції: Богдан, Голубець, Васько Жила. Більш відомий сучасник Паца, черкаський намісник князь Богдан Глинський. У 1493 році він здійснив похід в пониззя Дніпра («на Низ») і розграбував недавно засновану татарами фортецю Очаків.

Документи вказують, що серед солдатів, які перебували на службі у князя Дмитра Путятичі, наступника Паца на посаді київського воєводи, вже офіційно числилися козаки. Саме у них під час обшуку, проведеного черкаським старостою Семеном (Сенько) Полозович на вимогу великого князя литовського Олександра, знайшли награбоване татарське добро. Полозович, мабуть, є першим дійсним претендентом на звання «організатора українського козацтва». Мартін Бельський назвав його «Полоз Русак, славний козак». У 1508 і 1511 роках С. Полозович завдав поразки татарам. Ймовірно, він був учасником декількох степових походів, і не випадково, що, коли влада ВКЛ вперше задумалися про прийняття козаків на

офіційну прикордонну службу, то питання було доручено Семену Полозович. Планувалося прийняти на службу від 1 000 до 2 000 козаків.

Справжнє відродження козацтва в Україні почнеться тоді, коли до його лав увіллється молодь, що вболіває за народні справи, прагне кращого сьогодення та працює на духовне і матеріальне багате майбутнє. Теперішні козаченьки повинні чітко усвідомлювати, що по них судять про все козацтво і народ у цілому, відмовитися від своїх користолобних цілей і на перше місце поставити служіння народу, коли між козаками і науковцями-просвітянами встановляться тісні зв'язки та налагодиться співпраця на ниві дослідження історико-культурної спадщини козаччини - тоді відроджене козацтво стане тією широкою суспільно-політичною і культурницькою течією, яка згуртує всі верстви українського народу і зможе цивілізованими методами вирішувати нагальні питання сьогодення в ім'я народу і для народу .

Література:

1. Яворницький, Д. І. Історія запорозьких козаків / Д.І. Яворницький. - У трьох томах. - Київ: Наукова думка, 1990..
2. Яковенко, М.М. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. / М.М. Яковенко. - Київ: Генеза, 1997..
3. Щербак, В.О. Українське козацтво: формування соціального стану. Друга половина XV - середина XVII ст. / В.О. Щербак. - К .: Видавничий дім «КМ Academia», 2000..

КОЗАЦЬКІ РИСИ В УКРАЇНСЬКІЙ САМОІДЕНТИЧНОСТІ

Козацька доба є настільки яскравою сторінкою боротьби українського народу за самостійність та народну самобутність, що весь український народ зве себе «козацькою нацією». Кожна людина народжується і живе в певний час, в певному політичному, соціальному, культурному середовищі. Через слово, працю, вбирає в себе духовні та соціальні надбання і сама стає творцем нової історії, але завжди ототожнює свою приналежність до «роду і племені». В світі сучасних технологій, популярності соціальних мереж молодь все менше і менше цікавиться історією та культурною спадщиною своїх предків. Для того, щоб усвідомити хто ми, потрібно знати ким були наші пращури. Тому, вважаємо за необхідне розглянути козацтво як окрему соціальну, військову, політичну спільноту, завдяки якій утверджувалися національні інтереси і цінності.

Дослідники вбачають феноменальність українського козацтва саме у тому, що із Запорізькою Січчю пов'язане відродження української державності. Демократична самоорганізація, вільне волевиявлення кожного, публічне обрання владних посадовців і можливість їхнього публічного усунення від влади. Автори називають козацтво своєрідною духовно-організаційною формою життєдіяльності народу. Вплив козацтва поширювався далеко за територіальні межі етнічного українства. Воно стало основним носієм національної ідеї [4].

Ідентичність виражає ідею постійності, тотожності, спадкоємності індивіда та його самосвідомості, наслідок власного самоусвідомлення та самоасоціювання особистості в суспільстві. Людина досить рано усвідомлює якої вона статі, який має колір волосся, свою приналежність до певного населеного пункту тощо. Кожен народжується і розвивається у межах певної етнічної групи. Змалечку чує звичну мову, казки, перекази, пісні, включається в звичаї, традиції, забобони. Це все – елементи її етнічної ідентичності, усвідомлюваної чи неусвідомлюваної, але рідної. Вважаємо, що мати певну ідентичність – нормально, звично і навіть добре, адже це свідчить про зрілість особистості: християни мають християнську ідентичність, язичники – язичницьку, волиняки – волинську, поліщуки – поліську і так далі. Можна мати багато соціальних ідентичностей: статевау, вікову, мовну, етнічну, фахову, класову, расову, громадянську тощо [1].

Почуття приналежності до держави, нації, усвідомлення її єдності в традиціях, культурі, мові є національною ідентичністю особи. Козацтво є тим феноменом, який зміг об'єднати населення не лише спільною боротьбою проти

іноземного гніту, а й створити в процесі цієї боротьби цілий духовний пласт, який став основою культури української нації. Українська державність, яка постала в час і внаслідок Національно– визвольної війни, стала формою найвищого розвитку українського етносу, виявом його духовної та політичної консолідації, важливим кроком до здійснення в українській історії процесів націєтворення [3].

Козаки жили за власними унікальними звичаями. З чим саме це пов'язано – однозначно сказати важко: чи то з військовим духом козацтва, чи то з його витоками з глибин культури. Кожен козак ладен віддати своє життя за волю родичів і побратимів. На знак побратимства вони обмінювались хрестами з тіла. Потрапивши у полон, вмирали смертю мучеників, бо вірили, що за зраду поплатяться своєю душею після смерті. За особливу, навіть містичну, майстерність у бойових подвигах козаків називали характерниками. Особливості бойового мистецтва характерників проявлялися у майстерності перевтілюватись, розвідці та володінні мечем. Характерників вирізняв гострий розум, хитрість, відвага, хоробрість. Ці риси ми спостерігаємо і у бійців Збройних сил України, які боронять її кордони на Сході.

У реєстрового та запорізького козацтва з часом виникла і запрацювала своя власна обрядовість. Вона проходила через всі сфери життя. Щоб стати повноцінним козаком та потрапити на Січ чоловікові треба було пройти цілий обряд, який іноді передбачав відверті знущання. Він складався з двох основних етапів. Перший – заприсягнути на вірність козацькому товариству та прийняти християнську віру. Другий – освоїти козацькі звичаї та військову справу. Завершувалася посвята, участю в поході та перейменування новачка у козака з відповідним колоритним прізвиськом. Відгуки тих прізвиськ і досі зберігають сучасні прізвища: Головатий, Головка, Чуб, Зуб, Носань, Носенко, Губа, Губенко, Шрам, Шраменко, Горбоніс, Сухий, Сухина, Лантух, Рябко, Стражак, Білий, Білан, Слинко, Легкоступ, Побігайло, Прохватило, Циподрига, Свистун, Швидкий, Покотило, Холодний, Гарячий, Солодкий, Гаркуша, Круть, Хижняк, Косач, Хмара та багато інших.

Кожен козак був релігійною людиною, молився та боровся за свою православну християнську віру. Після повернення на Січ обов'язково відправлялася служба в церкві та поминальні літургії за загиблими. Українські козаки завжди вирізнялися відданістю християнській вірі, тому всюди, де закладали Січ, одразу ж зводили церкву на честь Покрови Пресвятої Богородиці. У своїх молитвах козаки просили у Діви Марії Покрови заступництва і покровительства. В умовах постійного стресового стану, ризику власним життям, релігія та церква були для козацтва пристанищем спокою, де можна було врівноважити та заспокоїти вируюче козацьке життя. Таким чином, між православ'ям і козацтвом існував глибинний зв'язок, козацький устрій мав демократичний характер, і тому Запорізьку Січ цілком обґрунтовано можна

назвати «християнською козацькою республікою». Козацька форма державності мала свої особливості – вона виникла не на етнічній, а на морально-психологічній основі. Людей об'єднала не сила державної влади, а духовна спорідненість. Прагнення захистити православну віру було однією з найголовніших причин національно-визвольної війни середини XVII ст [5].

Для сучасних українців козаки, козацькі походи, права і вольності запорожців – не тільки символи національної гідності, а й усвідомлення того, що вони є нащадками унікального явища в європейській історії [2].

Таким чином, козацька самотність вплинула на процеси формування світовідчуття та світосприйняття українців. Козацтво вирізнялось особливим стилем життя, який залишив свій слід у формуванні рис української нації. Так в українців утвердився цілий комплекс рис, притаманних озакам: працьовитість, охайність, ощадливість, гостинність, високий рівень статевої моралі, особливе прагнення до освіти, товариськість, коректність, прив'язаність до землі та традицій, великі здібності до культури, творчості, любов до дітей, статичність у родинних взаєминах, прагнення жити духовним життям, глибока шана до предків, мужність, повага до жінки-матері, лицарське ставлення до дівчини, ліризм, гумористичність, здоровий оптимізм, вічне прагнення до волі й незалежності. Поряд з цими рисами, М. Пірен згадує і про взаємне непорозуміння між козаками, майнове розшарування, зростання соціальної різниці між козацькою верхівкою і низами, сварки, легковажність, невизначеність, мрійництво, імпульсивність [2]. Отже, бачимо, українська самоідентичність, як історично сформована система ознак і властивостей, що вирізняють українську людину, українську спільноту і українську культуру з-поміж інших зберігає, має безліч рис, притаманних козацькому народу.

Література:

Г-1 1. Васильків І.Д Громадянська освіта Інтегрований курс, рівень стандарту: підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон, 2018. 256 с. URL: <https://history.vn.ua/pidruchniki/vasilkiv-civil-education-10-class-2018/1.php> (дата звернення 4.10.2020 р.).

К-3. 2. Коцур В. Феноменальність козацтва як визначальна детермінанта формування української ідентичності. Етнічна історія народів Європи. №53. URL: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2017/53/articles/4.pdf> (дата звернення 4.10.2020 р.)

Л-1 3. Левченко А.В., Левченко М.О. Козацтво і формування державної моделі розвитку українського етносу. Вісник ХДАДМ. 2011 р. № 3. URL: <https://www.visnik.org/pdf/v2011-03-28-kornyev.pdf> (дата звернення 4.10.2020 р.)

К-4 4. Козацькі звичаї та традиції: веб-сайт. URL: <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/51573> (дата звернення 6.10.2020 р.)

Л-5 5. Луцький І. Християнські основи козацького права. Університетські наукові записки. 2011 р. № 2. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Unzap_2011_2_7.pdf

Слободанюк А.Р.
курсантка 5-091
Відокремлений структурний підрозділ
«Криворізький фаховий коледж
Національного Авіаційного Університету»

КОЗАЦТВО ЯК ФУНДАТОР ЕТНО-КУЛЬТУРНИХ ЗАСАД УКРАЇНСЬКОГО СВІТОГЛЯДУ

Козак - це національний герой, що презентує українську ментальність, українську душу, українське слово.

Самим своїм існуванням козак боронив межі України, тому йому війна була так же необхідна, як птахіві крила, як рибі вода. Образ цей, понад усе, боровся за своє мудро, благородно та мужньо [1, с. 210].

Одним із найголовніших завдань для українського козацтва було захищати християнську віру та церкву. Недаремно відомі вчені, дослідники козацтва Аполлон Скальковський та Дмитро Яворницький, представляли козацтво у своїх наукових працях як лицарів і протекторів православної віри та церкви.

Християнська релігія була пануючою формою ідеології в Запорозькій Січі [2, с. 55]. В умовах постійного стресового стану, ризику власним життям, релігія та церква були для козацтва пристанищем спокою, де можна було врівноважити та заспокоїти віруюче козацьке життя. Таким чином, між православ'ям і козацтвом існував зв'язок. Прагнення захистити православну віру було однією з найголовніших причин національно-визвольної війни середини XVII ст. Її релігійний фактор відзначали також тогочасні іноземні спостерігачі. Якщо на початку війни він за своїм значенням стояв після закликів до «боротьби за вольності», то із часом ситуація змінилась. У листі до короля Яна-Казимира з-під Замостя (листопад 1648 р.) Богдан Хмельницький ставив вимогу ліквідації унії, «щоб грецька віра залишалася недоторканою, як раніше, без унії і уніатів, і щоб ніде ніякої унії не було» [3, с. 48]. Ця вимога була розвинута під час переговорів королівських комісарів з гетьманом у Переяславі

(лютий 1649 р.). Їх результатом стало послання Війська Запорозького, у якому декларувалося: «Неволя, гірше турецької, якої зазнає наш руський народ, що додержується старовинної грецької віри, від унії, щоб була скасована».[4, с. 51].

Величезний вплив козацтво справило на розвиток освітнього процесу в Україні, а саме на утвердження статусу і зростання ролі у цьому процесі Києво-Могилянської академії, заснованої, як відомо у 1632 році Петром Могилою (1596-1647) - сином молдавського господаря Симеона Могили, - який задля включення українства у європейський освітній простір об'єднав греко-слов'янську Київську і латинську Лаврську школи у Київську колегію. Лише 1684 року за клопотанням гетьмана Івана Мазепи цей навчальний заклад офіційно отримав царську грамоту, яка фактично констатувала статус Київської академії як вищого навчального закладу. Протягом свого існування Києво-Могилянська академія відіграла важливу роль у суспільно-політичному житті України, у відродженні її культури, в прилученні української молоді до джерел світової науки й мистецтва, в боротьбі за історичне право на існування своєї церкви та держави. Будучи вагомим центром Просвітництва, академія піднесла високе значення науки, освіти в громадському житті. [2, с. 153]

Вчені-професори Академії внесли свій вклад у формування професійної філософії. Філософський курс змістовно був розділений на кілька частин: філософія думки (логіка), натурфілософія (фізика), божественна філософія (метафізика). Особливістю богословського курсу Академії було ідейне (тобто релігійне) протистояння католицької експансії. Це визначило полемічний характер лекцій, в яких педагоги заперечували католицькі догмати, відстоюючи православне пояснення біблійних істин. Філософські міркування вітчизняної філософської думки були щільно пов'язані з теологією.

Поряд з богословськими положеннями підтвердився раціоналістичний погляд на реальний світ. Це підкреслило можливість посилити роль філософії у вивченні Всесвіту, природи і людини.

Час появи Академії – це козацька епоха в Україні, що значимо впливало на всю культуру та науку, а зокрема, найбільший вплив був здійснений саме на філософію. Ідеї залежності соціального прогресу від поширення освіти особливо надихало козацьких фаворитів на турботливе піклування про розвиток української культури [2, с. 157]. Ідеї цінності людини, піднесення її самосвідомості та утвердження гідності особи, концепція освіченого абсолютизму засвідчують наявність у культурі козацької доби ідей, співзвучних ідеології раннього просвітництва Західної Європи того часу. Ідеї трьох європейських суспільних течій – гуманізму, раннє просвітництво – у складному синтезі наявні у філософських курсах професорів Академії – Й. Кононовича-Горбацького, І. Гізеля, Л. Барановича, Ст. Яворського, Ф. Прокоповича, Г. Кониського та інших [4, с. 20] Актуальними філософськими проблемами на той час були питання гносеології, онтології та натурфілософії.

В пріоритеті у козаків, крім того, був захист рідної мови, яка століттями зазнавала утисків, тому що без мови немає української свідомості.

Сприяючи розвитку україномовної освіти, козацтво тим самим захищало і зберігало українську мову.

Виходячи із загального положення і спираючись на сукупність усіх перерахованих вище і згаданих фактів — козацький рух в Україні був однією з найяскравіших сторінок літопису боротьби народу за політичну і державну незалежність. Козацтво - єдиний і могутній форпост, який пильно стояв на сторожі свободи, гідності та честі України як незалежної держави. Зараз ми можемо пишатися тим, що саме козаки заклали основи формування українського світогляду.

Література:

1. Донцов Д.І.. Дух нашої давнини. – 2-ге вид. – Мюнхен; Монреаль: [б.в.], 1951. – 341 с.
2. Бойко О. Д.. Історія України : посібник. – 2-ге вид., допов. – Київ: Видавничий центр «Академія», 2002. – 656 с.
3. Новицький Я.П. та ін. Народна пам'ять про козацтво Запоріжжя : Інтербук, Запорізький центр, 1991. — 160 с.
4. Універсали Богдана Хмельницького 1648 – 1657 / І.Крип'якевич, І.Бутич (упор.), В.Смолій та інші.; НАН України, Інститут історії України. – К.: Альтернативи, 1998. – 383 с.
5. Чижевський Д. Історія української літератури. — Прага, 1942. — Кн.2. – С.49.
6. Акимович Є. О. Українська культура в історичному вимірі (IX – XVII століття) – О. : Маяк, 2009. – 496 с.

ГЕРАЛЬДИЧНІ ТРАДИЦІЇ КОЗАЦЬКИХ РОДІВ

Початки українського герботворення, як і європейського в цілому, сягають XII–XIII ст., а на XIV–XVI ст. припадає доба становлення та розквіту староукраїнської геральдики, яка в цілому розвивалася виразно іншими шляхами ніж в решті європейських країн. Основу староукраїнської геральдичної системи становили родові знаки, які виникли задовго до появи самої геральдики і лише згодом були оформлені в родові герби згідно з вимогами геральдики. [10, с. 39-40].

Нова епоха в історії української геральдики пов'язана з виходом на історичну арену козацтва і формуванням ним нових політичних організмів та нового суспільно-політичного устрою на центрально-українських землях. [5, с. 243-245]

Впродовж XV–XVIII ст. козацька геральдика набула рис яскраво своєрідної системи, що знайшло своє відображення як в зовнішньому оформленні козацьких гербів, так і в сфері їх суспільно-політичного значення, внутрішнього змісту та практичного застосування.

Разом з тим, варто відзначити, що козацька геральдика витворилася в умовах повної децентралізації процесу герботворення, за відсутності будь-яких регулюючих чинників, що докорінно відрізняє її від сучасного їй процесу герботворення в інших країнах Європи, який перебував під ретельним наглядом відповідних державних установ, що позбавляло ранньомодерну геральдику інших країн динаміки розвитку, безпосереднього зв'язку з суспільно-політичним життям, свіжості ідейного наповнення та виразного політичного спрямування. [1 с.27]

Серед найістотніших ознак герботворення українського козацтва, що найяскравіше вирізняє його з-поміж інших геральдичних систем, варто назвати наявність у більшості гербів козацької доби (причому як у державних, і родових, так і земельних та міських) зображень зброї або символів військової доблесті, мужності, шляхетності та перемоги. Козак-лицар, його звитязна зброя та рицарські чесноти - ось центральна постать та основні сюжети козацької геральдики. Найрізноманітніші та незбагненні поєднання зброї (часто в перехрещеному вигляді, що мало символізувати перемогу), з символами шляхетності (серце) та світла і перемоги (хрест, зірка, півмісяць) можемо бачити практично на кожному козацькому гербі. Інші сюжети, якщо й були

присутні в козацькому герботворенні, мали виразно другорядне значення, не раз виконуючи певні спеціальні функції, скажімо, політичної символіки. Її відображено в доволі значній кількості пам'яток козацького герботворення, особливо у сфері державної та земельної геральдики. [3, с. 30].

Однак, незаперечною є кількісна перевага в козацькій родовій геральдиці символів вічності та світла. Зображення хреста (який доволі часто має виразну солярну символіку), зірок та півмісяця присутнє в більшості козацьких гербів, що зумовлено кількома причинами. Насамперед, їх очевидним зв'язком з мілітарною символікою. Небесні тіла в символіці індоєвропейських народів були універсальними символами світла, вічності, оновлення, безсмертя та перемоги. Особливо виразною була символіка перемоги (світла над темрявою, сил добра над силами зла та ін.), що закономірно асоціювалася з суто військовою перемогою. У козацьких гербах символи небесних світил в основному супроводжують зображення козацької зброї, що підтверджує наявність смислово-го зв'язку між цими сюжетами. [9, с. 38]

Показовими у цьому плані є витoki символіки сонця та місяця. Фази останнього (прибування та убування) асоціювалися з вічністю та безсмертям, вічним оновленням. Аналогічною була й символіка сонця (щоденний схід сонця, як символ вічного торжества світла). Традиція зображувати сонце у вигляді хреста з чотирма кінцями, за напрямками поширення сонячного світла - губиться у старожитніх часах і наявна у багатьох народів. Форми хреста, якими передавали умовне зображення сонця, є доволі різноманітними. Найчастіше використано прямий або розширений (для позначення всебічності розсіяння сонячного світла) хрести. [9, с. 39-40]

Доволі рідкісним було використання в козацьких гербах геральдичних фігур, а також тварин, які становили основу сюжетного ряду західноєвропейської геральдики.

Першою, відомою на сьогодні, пам'яткою козацького герботворення є герб Війська Запорозького Низового, зображення якого бачимо на печатці від 1592 року. це кругла (паперова) печатка діаметром 27 мм. У публікації В.Грабовецького та В.Гавриленка вміщено реконструкцію даного герба та запорозької військової печатки 1595 р. роботи художника М.Ткаченка. [7, с. 182-202]

Саме від цього герба і від цієї дати веде свій родовід козацька геральдика. Показово, що вже в цьому, першому, козацькому гербі виразно бачимо прообраз всієї системи козацької геральдики, яка з'явиться в усій своїй повноті невдовзі потому, з усіма її характерними рисами, сюжетами та ідеями. Варто, втім, відзначити, що окремі випадки використання характерних для майбутньої козацької геральдики сюжетів бачимо також в родовій та міській геральдиці кін. XVI – поч. XVII ст. В зв'язку з чим варто назвати міські герби Корсуня від 1585 року, Медведівки – 1589, Чигирина, Лубен, Пирятина та Мошнів – 1592, Білої

Церкви – 1620 року та ін., родові герби любецьких та красносільських бояр. [6, с. 114-115]

Родова геральдика є найчисельнішим за своїм складом комплексом гербів козацької геральдики, яка почала формуватися невдовзі після створення держави Богдана Хмельницького. Крім того, пам'ятки родової геральдики представлені, хоч і не рівномірно, але всіма козацькими регіонами (Правобережжя, Лівобережжя, Запоріжжя, Слобідська Україна). На думку доктора історичних наук Одороженко: «Це дає поважні підстави вважати саме родову геральдику найбільш репрезентативною групою серед пам'яток козацького герботворення, як в кількісному та якісному (ідейно-символічному), так і в територіальному і хронологічному аспектах». [10, с. 39-40]

Найдавнішим зразком козацької родової геральдики є саме герб одного з таких гетьманів. А саме – герб "hetmana kozaków zaporozkich" Григорія Лободи, який бачимо на його печатці, що скріплювала лист гетьмана до князя Яхима Корецького від 30 січня 1596 року, в полі якої розміщено щит ренесансної форми, в якому бачимо серце пронизане трьома стрілами в зірку вістрями додолу. [4]

Найзнаменитішим геральдичним знаком козацької родової геральдики був герб "единовладца и самодержца руского", "Божою милостию великого государя Богдана Хмельницкого, гетмана Великого Войска Запорозского и Великия Росии". Його вперше бачимо на титульному аркуші Реєстру 1649 року. [8]

Герби більшості наступних гетьманів вже мали безпосередньо козацьке походження і містили в собі характерні для козацької геральдики символи. Так на печатці Якимом Сомком вміщено повний герб, в щиті якого зображено руку яка тримає меч. Подібний сюжет має гетьманський герб Івана Брюховецького: на блакитному полі зображено руку в червоному вбранні, яка тримає дві перехрещені стріли вістрями додолу, згори п'ять восьмипроменевих зірок. На гербі Петра Дорошенка зображено хрест над півмісяцем, який лежить рогами догори, здолу козацька шабля вістрям вліво. Перехрещені стрілу та шаблю мав в своєму гербі Дем'ян Многогрішний. Зображення вежі містилося в гербі Михайла Ханенка. Три хреста зображено в гербі Івана Самойловича. Три стріли – в гербі Івана Скоропадського. Хрест над серцем, яке пронизують навхрест дві стріли – в гербі Павла Полуботка. Панцир, який пронизують шість стріл – в гербі Кирила Розумовського. [10, с.41-45]

Польське походження мали герби гетьманів: Павла Тетері – Радван (Radwan), і Пилипа Орлика – Новина (Nowina). Старо-українське (руське) коріння бачимо в гетьманських гербах Івана Мазепи та Данила Апостола. Якщо герб останнього (знак у вигляді двічі перехрещеної та роздвоєної здолу стріли, в нашоломнику рука, яка тримає шаблю) має більш менш стабільний вигляд, то в разі з гербом Мазепи зустрічаємо численні видозміни його родового герба, який в

річпосполитській традиції одержав назву Курч (Kurcz). Перший варіант гетьманського герба бачимо в чернігівському виданні поеми Стефана Яворського "Echo głosu wołającego na puszczy" 1689 року. Родовий герб Курч вміщено в середньому щитку в оточенні чотирьох гербів, що, ймовірно, належали предкам гетьмана: в чотиридільному щиті в першій частині вміщено герб Ясона (ключ), в другій частині – герб Сас (стріла над півмісяцем на кінцях якого дві шестипроменеві зірки), в третій частині – герб Одровос (стріла з подвійним розгалуженням здолу), в четвертій частині – герб Корчак (три вруби). Над щитом розміщено шолом з шоломовою короною, наметом і трьома страусовими перами в нашоломнику. [2, с. 176-177].

Від самого початку ідейно-символічну основу козацької геральдики становили сюжети мілітарного характеру, що є цілком закономірним з огляду на тогочасну скрайню мілітаризацію всіх сфер життя українського суспільства. Саме життя на Великому степовому кордоні, перманентні війни проти Ногайських орд, Кримського ханства та Османської імперії, участь козацьких військ у походах на Москву та Молдавію, повстання проти Речі Посполитої, а згодом і Руїна громадянської війни 2-ї пол. XVII ст., все це диктувало військовий триб життя, а разом з тим і знаходило своє відображення у зовнішніх формах, зокрема, в геральдиці.

В козацьку добу, коли не існувало чітких соціальних меж, а окремі суспільні групи вели наполегливу боротьбу за власний привілейований статус, роль герба, як соціально-правового інституту, була в першу чергу соціально-ідентифікуючою. В подібній ситуації мистецькі форми могли відігравати лише підпорядковану допоміжну роль, а не бути самоціллю. В зв'язку з цим варто наголосити на тому, що соціально-ідентифікуюче призначення герба, необхідність репрезентувати привілейований статус відповідного міста чи роду, диктували, до певної міри, як лаконічність змісту, так і специфічність форми козацьких гербів. Разом з тим, об'єктивно зумовлена лаконічність змісту і форми справила вирішальний вплив на формування одноцільної символічно-знакової системи козацької геральдики, а також на витворення спеціальних прийомів композиційного вирішення зовнішнього вигляду козацьких гербів.

Література:

1. Гавриленко В. Печатки Війська Запорозького – невід'ємний атрибут української державності // Українське козацтво: витоки, еволюція, спадщина. – К., 1993. – Вип.3. – С.135–137.
2. Гречило А. Українська міська геральдика/ Андрій Гречило,; Укр. геральдичне т-во; НАН України; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім.М.С.Грушевського, Львівське від-ня. - К.; Львів: УГТ, 1998. - 191 с.
3. Дашкевич Я. Україна на межі між Сходом і Заходом (XIV–XVIII ст.) // Записки НТШ. – Львів, 1991. – Т. 222. – С. 28–44.

4. Єремєєв І. Герби гетьманів України.- К., 1998.
5. Історія українського козацтва: Нариси: У 2 т. /Редкол.: В.А. Смолій та ін.. – К., 2007. – Т.2. – 723 с.
6. Карпов В. Військова символіка держави: Віктор Карпов, Дмитро Табачник,; гол. ред. В. М. Куценко, ред. Т. В. Ковтуненко, пер. англ. мовою А. В. Сотникова. - К.: Либідь, 2007. - 289 с.
7. Печатки з гербом Війська Запорозького (1590-ті – 1630-ті рр.) / П.М. Сас // Український історичний журнал. — 2009. — № 6. — С. 182-202.
8. Реєстр Війська Запорозького 1649 року. Транслітерація тексту. / Упорядники: О. В. Тодійчук (головний упорядник), В. В. Страшко, Р. І. Осташ, Р. В. Майборода. — Київ, 1995. — 592 с.
9. Савчук Ю. Українська родова геральдика стан та перспективи розвитку // Історія українського середньовіччя: Козацька доба. Збірник наук. праць. — К., 1995. - Ч. 2. — С. 33-51.
10. Одороженко Історія українського козацтва: нариси у 2 т. Київ.: Вид.дім „Києво-Могилянська академія”, 2007р, Т.2.

Рубан А.В.
курсант гр. 5-091
Відокремлений структурний підрозділ
«Криворізький фаховий коледж
Національного авіаційного університету»

ДОСЯГНЕННЯ ІВАНА МАЗЕПИ ЯК ВИХОВАНЦЯ КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ

Важко переоцінити внесок у творення української державності гетьманами козацької доби. На формування їхньої політичної ідеї вплинули філософські погляди. Центром філософської мудрості не тільки в Україні, а й в усій Східній Європі став перший освітній заклад європейського типу - Києво – Могилянська академія.

Києво-Могилянська академія виникає на базі Київської братської школи та школи Києво-Печерського монастиря, які були об'єднані зусиллями митрополита Петра Могили у 1632 р. Спочатку це був колегіум, а згодом, з 1701 року, став академією.

В Києво-Могилянці вперше в українських землях філософія викладалася окремо від теології, її викладання значною мірою було схоластичним.

Загальною ознакою філософського вчення було те, що воно значною мірою ґрунтувалося на ідеалістичних, теософських началах. Теософія як релігійно-філософське вчення, претендує на те, щоб «науковими методами» довести «божественну мудрість», зробивши її надбанням особи. Безсумнівим було визнання першопричиною всього існуючого Бога, котрий творить не лише речі, матерію, але і форму.

Разом з тим, під впливом розвитку науки, і насамперед природознавства, у філософії Києво-Могилянської академії поступово зміщуються акценти з теїзму до пантеїзму, до визнання того, що сама природа є Богом.

Визначними філософами в корпусі професорів Києво-Могилянки були І. Гізель (бл. 1600 - 1683), Й. Кононович-Горбацький (пом. 1653 р.), С. Яворський (1658 -1722), Ф. Прокопович (1681 - 1736) та інші.

Розуміння філософами академії традиційної для аристотелівської традиції проблеми взаємозв'язку матерії і форми суттєво відрізнялось від переважаючого в той час аристотелівського його тлумачення. У Стагірита матерія є пасивною, інертною, форма ж - активною, рухливою, причинною, яка дає імпульс до розвитку. Професор академії Й. Кононович-Горбацький, на противагу Аристотелю, підкреслював, що матерія є активною, діяльною і від неї утворюються всі інші форми.

Вихованцями Києво-Могилянської академії, як відомо, були українські гетьмани: Юрій Хмельницький, Іван Виговський, Петро Дорошенко, Павло Тетеря, Іван Брюховецький, Михайло Ханенко, Іван Самойлович, Іван Мазепа, Пилип Орлик, Данило Апостол, Іван Скоропадський, наказний гетьман Павло Полуботок. В академії формувалась генерація козацьких старшин, кадри провідної української верстви, в їх числі – писарі, обозні, судді, осавули, полковники, сотники, військові канцеляристи, бунчукові товариші, а також – правники, дипломати, перекладачі тощо. Києво-Могилянська академія дала немало освічених ієрархів – єпископів, митрополитів, архімандритів, духовних письменників.

Вагомий внесок у забезпеченні високої освіченості вихованців даного учбового закладу стала саме філософія. Випускники академії розуміли філософію, як систему дисциплін чи наук, покликаних віднайти істину, причину речей, даних людині Богом, а також дослідити моральні основи її життя. Така світоглядна настанова посилювала прагнення українських гетьманів та козаків в боротьбі за православне християнство.

Особливої уваги заслуговує часи гетьманування Івана Мазепи, світогляд якого знайшов свій відбиток на прагненнях та сподіваннях українського народу

Гетьман Івана Мазепи сприяв поширенню високої ідеї об'єднання козацьких земель Лівобережжя, Правобережжя, Запоріжжя і якщо можливо, Слобожанщини й Ханської України в складі єдиної Української держави під гетьманським реґіментом, встановлення міцної автократичної гетьманської

влади у становій державі європейського типу зі збереженням традиційної системи козацького устрою [1, с. 422.].

Ревний заступник православ'я, І. Мазепа виділив кошти на будівництво в усій Гетьманщині численних храмів, збудованих у стилі українського бароко. За роки його правління зведено понад 200 церков, з них 45 під безпосереднім патронатом гетьмана. Цей великий комплекс робіт забезпечувався здебільшого з гетьманської скарбниці. Тобто, зібрані від податків кошти, володар булави вкладав у розбудову Києво-Печерської лаври, будівництво великого муру довкола неї та інші церковні проекти. Зусиллями Івана Мазепи Києво-Могилянський колегіум набув статусу академії (тоді відомої як «Могило-Мазепинська») (завдяки матеріальній підтримці гетьмана було споруджено нові корпуси, збільшено кількість спудеїв до 2 тисяч).[2]

За часи його гетьманування духовне життя України досягає особливого піднесення, напруження та розквіту, у всіх галузях української культури — в освіті, науці, літературі, мистецтві. Гетьман Війська Запорізького був великим меценатом культурних починів і будов в Україні. Саме образотворче мистецтво, а здебільшого архітектура, набули найбільшого розквіту в часи Мазепи. За часів гетьманування відроджується, як духовий центр України,- Київ. Мазепинська доба відзначилася своїм власним стилем, що виявився в образотворчому мистецтві, літературі, цілому культурному житті тодішньої України. Українське барокко, як глибоко національний стиль, отримав своє завершення в часи Мазепи.

Отримавши в стінах Києво-Могилянської академії ґрунтовну світоглядно-філософську підготовку, славні гетьмани України дбали про свій народ й увійшли в історію мужніми оборонцями, лицарями-патріотами рідної землі.

Література:

1. Енциклопедія історії України : у 10 т. / ред. кол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2009. — 784 с.
2. Ковалевська О. Біографія Івана Мазепи (розгорнуто) [Електронний ресурс] // Ім'я Івана Мазепи. – 2020. – 14 вересня. – Режим доступу до ст.: <http://www.mazepa.name/biohraftiya-ivana-mazepu-rozhornuto>.

Махнаєв Владислав Андрійович, група ВР 20 1/9
Рацкевич Ангеліна Євгенівна, група ЗКК 20 1/9
Відокремлений структурний підрозділ «Інгулецький фаховий коледж
Криворізького національного університету»

ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА ШИРОКІВЩИНА – КРАЙ КОЗАЦЬКИЙ

«Ніхто більшої любові не має над ту, як хто свою душу поклав би за друзів своїх», – говорить народна мудрість. Козацькі поховання доби національно-визвольної війни українського народу 1648-1654 рр. впродовж останніх десятиріч залишалися поза увагою дослідників не тому, що таких не було, а тому, що політика радянського уряду не передбачала збереження, пошанування, тим більше наукове дослідження святих могил українських героїв, а козаків зокрема.

Навпаки, в 60-80-х рр. ХХ ст. відбувалося з наказів масове знищення поховань козацької доби на українських землях, символічних могил. «Невідомі» почали розбивати хрести на козацьких похованнях і не лише на кладовищах, а й на полях, у лісах.

До далеко не повного переліку сучасних проблем збереження пам'яток козацтва відносяться: самозахоплення та забудова територій навіть об'єктів національного значення; недотримання правил експлуатації, перепланування під час використання споруд у приватних цілях; акти вандалізму, розкрадання будівельних та оздоблювальних матеріалів; засмічення територій тощо. До цього слід додати недостатнє фінансування досліджень, консервації та реставрації пам'яток культури. Саме у збереженні козацьких пам'яток України й полягає **актуальність** нашого дослідження.

Важко знайти на Дніпропетровщині район наскільки цікавий, наскільки і недооцінений туристами як Широківщина. Саме тут ви відчуєте справжність первинної природної краси. Ви поринете в Катеринівську епоху, славу і загадкову добу козацтва, відчуєте теплий подих таврійських степів і будете милуватися неповторною флорою та фауною цього краю. Приїздіть і зустрінуть вас по вищим світським стандартам: в національних костюмах з хлібом – сіллю. І поїдете ви борознити нез'їджені сільські дороги.

Мета роботи – з'ясувати значення козацьких пам'яток Широківщини.

Об'єкт дослідження – історія пам'яток Широківщини періоду козаччини (XVI - XVIII ст.).

Предмет дослідження – козацькі пам'ятки Широківського району.

Виходячи з мети, предмета і об'єкта дослідження нами були сформульовані наступні **завдання роботи**:

- 1) визначити місце Широківського району в історії українських земель;
- 2) дослідити козацькі пам'ятки Широківського району;
- 3) з'ясувати роль козацьких пам'яток в історії нашого регіону й визначити їх історико-культурну цінність.

Практичне значення роботи. Матеріали пошукової роботи можуть бути використані при вивченні козацьких пам'яток Широківщини курсу історії України для здобувачів фахової перед вищої та вищої освіти, як джерельна база для краєзнавчої та пошукової роботи.

У результаті нашого дослідження ми дійшли таких висновків.

У заселені земель Широківщини велику роль зіграло козацтво та Катерина II. З цього періоду відлічує свій час і смт. Широке. Перед вами відкривається дивовижна картина, село поринає в садах. Але перше козаچه поселення було на Південному сході. Там був хутір славного козака Дійона. В одному із походів козаки знайшли хлопчача із зав'язаними ногами, мабуть вели полонених бусурмани, а його кинули, дуже вже він кволий був. Забрали його з собою, відходили. Наставником і батьком хрещеним став для хлопця козак Тарас. А охрестили його Діонісієм, козаки прозвали Дійоном. На Січі Дійон навчився грамоти, знав латинь, турецьку, татарську мови. А ще дав Бог йому чудовий, як срібний дзвіночок, голос. Та головне – зброею володів справно, а відтак і козаком був добрим. Якось дозорний козачий загін запримітив багатотисячне татарське військо, приймати бій було безглуздо, а відступати козаки не звикли. Молодий козак Дійон запропонував сховатися і дочекатися відповідного моменту. А куди сховаєшся серед степу. Та Дійон знав ці місця і сховав козаків у печерах. Нічого не підозрюючи татари розбили табір на ніч. А рано вранці, коли татари ще спали, козаки напали на них. Зчинилася паніка, козаки перемогли. Це було бойове хрещення Дійона. Про цей бій козаки розповідали ще довго, а тактику ведення бою назвали „розгардіяш”. Для Дійона це був перший і останній бій. Під час бою козак впав з коня і зламав ногу, а його наставник загинув. На Січі, куди повернувся Дійон, нога зрослася. Та кульгавим він залишився на все життя. За наказом кошового атамана, Дійон їде воду шукати на південь. З молодого дружиною вирушив він у путь. При допомозі гілочки з лози на півн. сході Широкої Балки знайшов козак воду, на цьому місці заснував хутір, а згодом став розводити коней для Січі. А молода дружина подарувала йому двох синів – близнюків – Гордія й Петра. Близнюки стали славними козаками і з конем управлялися і шаблею володіли, а гопака якого вміли танцювати. Не могли нарадуватися батьки на дітей, разом з військом Б.Хмельницького пішли в бій під Жовтими Водами. Звістка про перемогу долинула й до хутора Дійона, стали батьки синів виглядати. І герої повернулися. Прибула до хутора незвична процесія – дві труни з синами – соколами. Не витримало серце матері. Під час похорон сотник Головатий сказав: „Пухом земля вам, герої битви під Жовтими Водами! Хай зветься земля

тут полем Близнюків і хай родить вона добрим врожаєм!” а Дійон пішов в монастир. Та на півн. сході Широкого і до сьогодні стоїть криниця Дійона, та розкинулося поле Близнюків.

А старшина Іван Сіромаха не лише заснував поселення, а і став ініціатором досліджень корисних копалин нашого району.

Іван Сіромаха – старшина Васюринського куреня – у 1750 році в боях з татарами отримав поранення. У 1760 – 1765 роках оселився на березі р. Інгулець, на території села Миколаївка. Заснував зимівник, де займався господарством. Після скасування Запорізької Січі, як і більшість старшини, Сіромаха перейшов на російську службу та оженився на фрейліні Катерини II (італійки за походженням). Імператрицею йому було жалувано 10 десятин землі за вірність та відданість, а також в якості приданого за нареченою. То ж спочатку зимівник, а згодом село Сіромашне (Миколаївка) виникло на цих землях. У Сіромахи було два сини та донька, між якими і був поділений спадок. Дочка вийшла заміж за майора Козельського. І саме завдяки йому та Сіромасі почали вивчення дивного червоного каменю. Івана Сіромаху було поховано неподалік від його садиби у західній частині села. На могилі встановили кам'яний хрест, згодом замінений надгробком з залізним кованим хрестом, який зберігався до 30-х років XX ст. Надгробок мав розміри 2х3 м., до 1 м. заввишки, і вінчав цю споруду залізний кований хрест висотою 1,5 м. Далі лежав 2 метровий кам'яний хрест незвичайної краси і чудової обробки. Коли його витягли з ями він тріснув. Глибше натрапили на міцну плиту, настільки міцну, що не могли нічого з нею вдіяти. На тому розкопки і закінчились.

Козацького старшину Івана Сіромаху перепоховано на південній околиці Широкого. Місце над дорогою, що веде до Великої могили з кам'яним хрестом вибрано не випадково. Ця дорога – давній поштовий тракт, що пролягає до козацького села Шестірня, з його козацьким кладовищем.

Ще одне місце в Широкому пов'язане з легендою з битвою під Жовтими Водами. Трохи вище СПТУ №82 є криниця в якій козаки святили зброю, йдучи на бій, саме біля криниці була перша церква, тоді ще зимівника. Була вона дерев'яною і як всі козацькі церкви – Покровською. Запорізькі козаки вважали Покрову своєю заступницею. Наша церква будувалась на народні кошти, розміри її були скромними. Вона мала лише один купол. Над нею не височіла дзвіниця. Стояла вона окремо поруч з церквою. В церкві було четверо великих та двоє малих дверей, 8 великих та 16 малих вікон з ажурними ґратами. Ось що написано в „Хронологіко - історичному описі церков єпархії херсонської і таврійської губерній”, виданого в Одесі 1848 року: „Село Широкое , церковь Покровская, деревянная, Бобринського узда. Когда основана, не известно, но освячена действительно 1792 года, ее тепер уже нет, а существует вместе одной другая, каменная, построенная в 1833 году”. 27 липня 1997 року на місці старої

аптеки було заплановано збудувати храм. У 2005 році відбулася Хресна хода, було освячено місце та закладено перший камінь.

Призначення курганів, що розкинулися у степах за Широким, найрізноманітніші. Цей курган служив козакам спостережним пунктом. Його історія становить більше двох тисяч років і прив'язують його до часів скіфів, сарматів і періоду розцвіту Черняхівської культури. Місце де він розташований знаходиться на підвищенні, біля кургану стояла хатина, в якій проживали козаки. На цьому кургані, як і на всіх інших, була збудована дерев'яна опора. Якщо ж наступав ворог верхівку цієї опори підпалювали тим самим даючи знати про небезпеку козакам на іншому кургані. Таким чином передавали сигнал аж до Запорізької Січі, де починали готуватися до приходу ворога.

На козацькому кладовищі в Шестірні збереглося понад 100 надгробних христів, що височать над могилами козаків, які проживали в селі. Перші поховання датовані XVIII ст. поряд із ними знайдені залишки однієї з найстаріших релігійних споруд на півдні Дніпропетровщини – церкви Різдва Пресвятої Богородиці. У 1991 році під час археологічних розкопок, які проводили криворізькі археологи, були знайдені печери, що вели від церкви до козацького кладовища.

Історія села Городуватки бере свій початок з другої половини XVIII ст., вона тісно пов'язана із запорізьким козацтвом. Засновником місцевого козацтва вважають старшину Сидора Білого, а тому село спочатку називалося Сидорівкою. За переказами, у селі був двохсотлітній дуб, і там, буцімто, заховано полковницьку булаву Білого. Це єдиний населений пункт району, який позначено на мапах часів Богдана Хмельницького.

Під час будівництва Єкатерининської залізниці на території селища Широке було знайдено козацькі поховання. Подібні їм знаходяться і в селі Зелене.

За переказами старожилів, ще не так давно зберігалися залишки пам'ятного знака в Широкому, де проводилося освячення зброї перед походом на Жовті Води.

Отже, саме ці історичні події ознаменували Широківщину як край козацької слави.

Література:

1. Закон України „Про охорону культурної спадщини” // Правова охорона культурної спадщини. Зб. док. – К., 2004. – С. 140.
2. Археологія доби українського козацтва ХVI-ХVII ст. /Д.Я.Телегін (відп.ред.), І.С.Винокур, О.М.Титова, І.К.Свєшніков та ін.: Навч.посібник. – К., 1997. – С.131-132;
3. Бай Л. А, Ганенко В. О. Широківщина – Кривий Ріг: «Видавничий дім», Сапожников І.В. Кам'яні хрести Степової України (XVIII - перша половина XIX ст.). - Одесса, 1997. - С. 96.

4. Коломоєць П. Козацькому роду не буде переводу // Вісник (Громадсько-політична газета Широківської районної ради). – 2009, № 22. – С. 6.

5. Маріна З.П. Нові дослідження археологічних пам'яток в пониззі Самари // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К., 2003. – С. 30-34.

Никоненко Андрій Сергійович
студент групи ЛС 9-1-1
Комунальний Заклад Вищої Освіти
«Криворізький медичний коледж» Дніпропетровської обласної ради»

ГЕНДЕРНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ XV-XVIII СТОЛІТТЯ

Тема: Зображення відносин між чоловіком та жінкою у побуті та інших сферах спільного або роздільного життя протягом XV-XVIII ст. та зміни в ньому.

Мета: знайти спільні та відмінні риси, проаналізувати зміни протягом зазначеного періоду та порівняти із теперішніми поглядами на гендерні відносини.

Актуальність: Сьогодні соціологи, політологи, психологи та інші науковці з усього світу зацікавлені вивченням гендерних відносин. Ця тема актуальна, тому що дійсно потрібно вивчати побут та життя українських сімей того часу. Історія повторюється, тому її треба вивчати більш детально, аби не повторити помилки минулого.

1. Проблема суворого еталону поведінки подружжя та сім'ї. Порівняння з Україною.

З втратою автономії Гетьманщини у складі Російської імперії зникає і політична гендерна рівноправність в українському суспільстві. Особливо після підпорядкування української православної митрополії російському патріархатові, який вважав еталоном поведінки подружжя в сім'ї та суспільстві «Домострой», положення якого суперечили як здоровому глузду, так і українському звичаєвому праву. Дружина у сім'ї повинна була дотримуватися строго регламентованої поведінки, недотримання якої каралося як чоловіком так і церквою

Боротьба за гендерну рівність в Російській імперії взагалі та в Україні зокрема, бере початок з другої половини XVIII ст. під впливом ідей Французької революції 1789 та Просвітництва. З'являється новий тип жінок,

готових брати участь у суспільному житті. Це Є.Р. Дашкова, графині М.Г. Разумовська, А.К. Воронцова, М.А. Нарішкіна. Поява жінок-письменниць і поетес Є.А. Княжніної, Е.А. Вельяшевой-Волинцевої, В.А. Волкової, Є.С. Менипикової свідчило про зростання жіночої самосвідомості. Цьому сприяла поява у 1812 р. так званого «Жіночого патріотичного суспільства» (громади) - першої на теренах імперії організації, яка ставила за мету досягнення цілей публічного характеру. Цією організацією започатковано історію організованої жіночої політичної активності в Російській імперії. До певної міри, віддзеркаленням її діяльності став вчинок жінок декабристів, які відправилися за своїми чоловіками і братами до Сибіру.

2. Становище жінок у повоєнних часах та кризових ситуаціях.

Нестабільне життя біля татарських кордонів зумовлювало необхідність озброєння. За таких умов жінки переймалися інтересами чоловіків і братів. І хоча Запорізька Січ була недоступною для жінок, проте українка мимоволі була пов'язана військовими обов'язками. У місцевості, повній небезпек, їй часто доводилося ставати на захист родинного вогнища, домашнього майна. Життя на прикордонні привчало українських жінок до витривалості, самостійності, сміливості, вміння постояти за себе і свою родину зі зброєю в руках.

3. Права жінки у суспільстві XV-XVIII ст.

Становище жінок в Україні за козацької доби було досить стабільним і регулювалося нормами, закріпленими світським та церковним законодавством. Жінка в Україні володіла свободою більшою, ніж будь-де. Московщина в той час вже утвердилась як сильна деспотія, і одним з перших актів закріпачення народу стало знищення жіночої свободи. Посилаючись на Біблію, де "жона да убоится мужа свого", російський Домострой нагадував, що за "непослушание" чоловік повинен бити жінку "и ребра ей сокрушать".

А в Україні було цілком інакше. Стосунки чоловіка та жінки були рівноправні, жінка мала велику свободу. Жіноцтво зберігало свої права, навіть розширювало їх, а суспільний устрій розвивався демократичним шляхом. Нарівні з чоловіками українські жінки були об'єктом прав і зобов'язань. Карні норми забезпечували цілковиту охорону жінки, інколи право брало їх під спеціальний захист, наприклад, вагітних жінок.

Жінка козака, засудженого до смертної кари, мала непорушне право на його майно. Ні про яке переслідування дружини та дітей злочинця не йшлося. Більше того, в Україні існував звичай, за яким лише жінка могла зберегти життя засудженому на смерть козакові, якщо згоджувалася взяти з ним шлюб.

4. Жінки, як безпосередні учасники походів та наступів військ Запорізьких Дестеменно відомо, що жінки козаків брали участь у повстанських загонах часів Хмельниччини. Так, у 1584 р. шляхтянка Остапкова з дочкою Софією

організували збройний напад на маєток шляхтича Стрижевського в с. Дідківцях на Житомирщині та завдали значних збитків.

Сестра полковника Івана Доща брала безпосередню участь як кіннотник у бойових діях проти польсько-шляхетських військ на Волині 1649 р. Під час однієї з атак загинула.

Як свідчать документи, 1524 року після битви під замком Прухник на Поділлі серед убитих захисників були знайдені тіла жінок, переодягнених у чоловічий одяг. Щоб їх не розпізнали, жінки навіть поголили собі голови.

Значну владу над козаками Правобережної України і вплив на них мала "мати полководця", дружина фастівського полковника Семена Палія - Феодосія. Вона не тільки вміла добродійно прийняти послів, а й за відсутності чоловіка керувала господарськими справами Фастівського козацького полку. В період заслання С. Палія до Сибіру не раз проводила походи проти московитів та польської шляхти, обороняючи край від їхніх зазіхань.

5. Становище жінки у сім'ї. Процес одруження на продовження становлення Патріархального стану.

Впродовж XV — XVIII ст. сім'я в Україні, як і в усіх тоді навколишніх сусідніх країнах, залишалась патріархальною. Головою сім'ї, отже, мав бути чоловік, якому жінка зобов'язана була бути вірною і слухняною, в усьому покірною.

Жінка була наче напівповноправною особою, що весь час перебувала під чиеюсь опікою: доки не вийде заміж — нею опікувалися батьки, чи, якщо вони помирали, найближчі родичі, а коли дівчина виходила заміж, переходила під опіку свого чоловіка. Жінка повдовіє — у неї та її дітей мали з'явитися й нові опікуни — "нарочиті". Таке безправне, на перший погляд, соціальне становище жінки узаконювалося спеціальними настановами Литовського статуту, які застерігали, що дівчина, яка посміє вийти заміж "без волі отцовської і матчиної", а дівчина-сирота — без волі родичів-опікунів, позбавлялася права на одержання приданого і втрачала, якщо дівчина з заможної сім'ї, спадкове майно. Те саме чекало дівчину (чи удову) з вищих станів суспільства, яка вирішувала вийти заміж: за людину "простого стану": тоді й діти її, коли народяться, ставали людьми "простого стану. Правда, Статут також зазначав, що "простої породи" дівчина, коли вийде за шляхтича, одержує шляхетство.

6. Висновок. Загальні уявлення про сімейний устрій, права тогочасного чоловіка та дружини у сімейних стосунках.

Сьогодні українська сім'я має схожі ті відмінні риси від тієї, що ми зображуємо собі впродовж XV-XVIII століття. У той час, права жінки відстоювалися і навіть намагалися прирівнюватись до прав повноцінного чоловіка-козака. На відмінну від суворих правил Росії, українська жінка була більш вільною у виборі.

Боротьба за гендерну рівність почалася за давніх-давен і поширилася на цей період історії. Яскравими прикладами цього є жінки-полководці, які не дивлячись на складенні стереотипи, шли воювати та приносили Україні блискучі перемоги.

Кожна жінка зберігала свій материнський інстинкт, та жіночу сутність. Тому, юну дівчину дуже обережно видавали заміж. Це одна із відмінностей відносин між нашим часом – без батьків, дівчина не мала права обрати собі нареченого. Батьки мали більшу владу у цьому питанні, тому багато шлюбів було розірвано внаслідок цього.

На мою думку, сім'я сьогоднішня і сім'я тогочасна багато чим схожі. Але, сьогодні, внаслідок багатовікової битви, в Україні відсутній суворий поділ подружжя та їх зобов'язань. Законом передбачені лише декілька – «взаємна любов, повага та почуття дружби». (ст. 55 СК України).

Петренко Вікторія,
студентка III курсу
Відокремлений структурний підрозділ
«Політехнічний фаховий коледж КНУ»

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ЖІНКИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ ЗА КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ.

На сьогодні у світі одним з найактуальніших питань у сфері захисту прав людини є питання щодо становища жінки в суспільстві. В науці цьому питанню приділено дуже багато уваги, але, незважаючи на це, проблема співвідношення ролі жінки та чоловіка в суспільстві досі залишається повністю не вирішеною.

Саме тому, вивчення і осмислення такого складного і самобутнього явища, як місце і роль жінки в суспільному житті України за Козацької доби, набуває не лише наукового, але й громадського значення. Бо пізнання того, якою була жінка в той чи інший період історії народу є необхідною умовою для більш глибокого пояснення закономірностей життя суспільства в усіх його сферах.

Жінки, займаючи привілейоване становище в тогочасному українському суспільстві, часто, нарівні з чоловіком, брали активну участь в усіх суспільнотворчих процесах, що відбувалися на українських землях в зазначений період. Однак, їх діяльність до недавнього часу залишалась непоміченою дослідниками за проявами чоловічої ініціативи.

Висновки про становище жінок базувалися в основному на вивченні козацького аскетизму — відреченні запорожців від сімей, жінок та зосередженні їхніх розумових і фізичних зусиль на військовій справі. Дехто з дослідників української минувшини взагалі вважав, що, живучи на дніпровських островах, козаки байдужі до звичайних мирських радощів, нехтували сімейним затишком і добробутом, а драматичні події XVI —XVII ст. — ворожнеча та кровопролиття — не сприяли цивілізованому устрою життя, розхилювали шлюб та сім'ю.

Мета роботи — здійснити історіографічний аналіз ролі та місця жінки в суспільстві, щоб краще зрозуміти природу рівності статей, переосмислення соціального та морального досвіду минулих поколінь, розуміння історії і культури України в контексті історичного процесу, вільного від гендерних упереджень та пересудів.

Питань, пов'язаних зі становищем жінки в українському суспільстві, торкався історик М. І. Костомаров. Роботи польського історика Антонія І (Йосипа Ролле) були описовими та мали до певної міри пропольську спрямованість, проте автор досить чітко вирізняв українку з-поміж росіянок чи польок. Суто наукове вивчення проблеми становища жінки в українському суспільстві XVI —XVII ст. започаткував відомий український історик академік О. І. Левицький. Він перший із вітчизняних дослідників присвятив розгляду окремих аспектів цієї складної проблеми низку спеціальних робіт [6].

О. І. Левицький довів, що українське суспільство другої половини XVI - першої половини XVII ст. визнавало за жінкою майже рівні права з чоловіком, а жінки привілейованих станів відігравали в тогочасному суспільстві досить активну роль.

Суспільне становище жінки залежало не від суспільного статусу чоловіка, а від її власного майнового становища. Тому шляхтянки, незалежно від сімейного стану, володіючи інколи величезними земельними латифундіями, мали значну суспільну вагу у своїх повітах. На таку обставину звертав увагу ще Михайло Литвин, який 1550 р. побував в Україні. Він писав, що «татарські та московські жінки не мають чоловічих прав, а наші панують над багатьма чоловіками: одні — управляючи волостями, містами, помістями; інші — отримуючи прибуток; ще інші — спадок».

«Хоча влада жінки — це сором навіть усередині приватного дому, — наголошував М. Литвин, — проте вона начальствує в нас у фортецях, навіть прикордонних із землями московськими, турецькими, татарськими і молдавськими, які необхідно було б доручати лише чоловікам великої сміливості.» [6].

Правове становище жінок нормував Литовський Статут, у карних та цивільних постановах якого був закріплений принцип рівного права для чоловіків і жінок.

Закон охороняв життя, здоров'я, честь і особисту недоторканість жінки. За статтями Литовського статуту «нав'язка» за поранення жінки і «головщина» за її вбивство (штраф і ув'язнення) стягувалися в такому ж обсязі, як за чоловіків — «совито» (подвійно). Причому це положення поширювалося не тільки на шляхтянок, а й на жінок «простого стану». За зґвалтування жінки призначалося найвище покарання — кара «на горло». Як свідчать судові справи тих часів, у кожному конкретному випадку судді дуже серйозно підходили до цього питання, нерідко виносили і найсуворіші вироки [3].

Орест Левицький підкреслював, спираючись на документи, що жінка вищих станів мала необмежене право купувати й продавати рухоме й нерухоме майно; вона вступала в юридичні зобов'язання; вела судові позови, нерідко добре знала Статут та інші закони, особисто з'являлася в суд і виступала в залі судових засідань, не поступаючись чоловікам у знанні тонкощів судової казуїстики. Коли жінка виходила заміж, то брала прізвище чоловіка, а могла зберігати і своє, й нерідко в документах заміжні жінки підписувалися лише своїм дівочим прізвищем [3].

Забезпечивши майнову незалежність жінок та їхні права на успадкування землі, Литовський Статут таким чином узаконив рівний з чоловіком правовий статус, що мало неабияке значення. Адже саме правовий статус людини характеризував середньовічну людину і диктував її моральні якості. Вік повноліття в першому Литовському Статуті 1529 р. був визначений для чоловіків — 18 років, для жінок — 15 років. У третьому Статуті 1588 р. вік повноліття жінки був знижений до 13 років. Від цього часу дівчина ставала не тільки повноправною володаркою спадкового майна в тому разі, якщо осиротіє, але й могла мати окрему власність ще за життя батьків. Цю власність дівчина отримувала шляхом розподілу майна із заміжніми сестрами або ж у подарунок від батьків. Майнові права незаміжньої жінки були такими ж, як і неодруженого чоловіка. Жінки-шляхтянки в означений період мали широку свободу і правову незалежність, не поступаючись у повноті своїх громадських прав чоловікам. Суспільне становище жінки-шляхтянки відрізнялося від становища чоловіка тільки тим, що жінки при живих братах наслідували четверту частину батьківщини. Цей виняток пояснюється тим, що за литовсько-феодалним законодавством володіння маєтностями завжди поєднувалося з обов'язком військової служби. У випадку, коли землевласниця була вдовою або жила окремо від сім'ї, вона зобов'язувалася поставляти певну кількість воїнів, а не служити особисто. Проте жінки іноді самі виконували цей обов'язок, з'являючись на військову службу, як це зробила 1565 р. шляхтянка Зофія Сзофова [6].

Хоча Запорозька Січ і була майже неприступною для жінок, проте українка, як мало яка жінка в Європі, була пов'язана з військом і військовими обов'язками. Особливості нестабільного життя в українських воєводствах біля

татарських кордонів зумовлювали необхідність озброєння, войовничу вдачу та своєрідність світосприйняття. За таких умов жінки переймалися тими ж інтересами, що й їхні чоловіки чи брати. У місцевості, повній небезпек, жінці часто доводилося ставати на захист родинного вогнища, на оборону домашнього майна. Життя на прикордонні привчало українських жінок до витривалості, самотійності, сміливості, вміння постояти за себе і свою родину зі зброєю в руках.

За переказом, записаним А. М. Ковальовим, у повстанні під проводом Якова Острянина (1638 р.) брала активну участь дружина козацького сотника Семена Мотори — Варвара. Особливо відзначилася вона під час захисту повстанського табору біля Жовнина на р. Сулі. Острянин нібито доручив Варварі Моторі стріляти в особливо важливих персон у ворожому таборі, приставивши шість козаків заряджати мушкети та готувати стріли для неї.

Як свідчать документи, 1524 р. після битви під замком Прухник на Поділлі серед убитих захисників були знайдені тіла жінок, переодягнених у чоловічий одяг. Щоб їх не розпізнали, жінки навіть поголили собі голови.

Значну владу над козаками Правобережної України і вплив на них мала «мати-полковниця», дружина фастівського полковника Семена Палія — Феодосія. Славна Паліїха не тільки вміла прийняти послів, що приїздили в Палієву державу, а й за відсутності чоловіка керувала господарськими справами Фастівського козацького полку. В період заслання чоловіка до Сибіру не раз проводила походи проти московитів та польської шляхти, обороняючи Фастівщину від їхніх зазіхань [5].

Українських жінок забирали в полон не рідше, ніж чоловіків, але доля їхня була трагічнішою. Невільниць чекала тяжка, виснажлива праця в маєтках поневолювачів, а наймолодші та найкращі потрапляли до гаремів. Українські полонянки цінувалися на невольничому ринку дуже високо за свою вроду, розум і високу фізичну витривалість. Автор хроніки XVI ст., вже згадуваний Михайло Литвин, писав, що гарних українських дівчат купують іноді, як золото, і часом тут же, на місці, перепродують з баришем... «У нинішнього турецького імператора, — писав він, — кохана дружина, мати його первістка і спадкоємця, викрадена з нашої землі». Йшлося про дружину турецького султана Сулеймана I Настю Лісовську, що увійшла в історію як Роксолана [6].

Крім писаного права, носієм якого була держава, існувало ще й звичаєве право, носій якого — народ. Особливістю українського звичаєвого права була материзна, так звалась нерухомість, частіше наділ землі, що входила до посагу. Материзна не належала до загальносімейного майна, не ділилась між окремими членами сім'ї, а передавалась по жіночій лінії і становила окремий жіночий майновий інститут. Навіть після бездітної дружини, за звичаєвим правом, чоловік мусив передати отримане за дружиною майно її батькам [5].

Д. Яворницький не раз підкреслював, що третя частина худоби і рухомого майна, яку відбирало товариство в засудженого до смертної кари козака, віддавалося жінці й дітям, якщо козак був одружений. Більше того, в Україні існував звичай, за яким лише жінка могла зберегти життя засудженому на смерть козакові, якщо згоджувалася взяти з ним шлюб [4].

Для шлюбності XVI—XVII ст. в Україні було характерним таке унікальне для середньовічної Європи явище, як розлучення, причому воно відбувалося не лише з причин, які допускала церква, а й через незгоду в подружньому житті і навіть через утрату довіри та любові або хронічну хворобу одного із членів подружжя. Процес розлучення відбувався шляхом подання обопільної «протестації» з визначенням матеріальних умов та прав дітей. Після всіх формальностей, пов'язаних з розлученням, чоловік та жінка могли вступати в нові шлюби. Жінки-селянки також мали ініціативу як в укладенні шлюбу, так і в розлученні. Однак наявність можливості розлучення аж ніяк не означає, що створювані сім'ї не були досить міцними. Історичні джерела свідчать, що відносини в подружжя були рівноправними, теплими і часто дружини із вдячністю, без будь-якого примусу дарували своїм чоловікам власне майно. Більшість дарчих записів закінчуються юридичною формулою, яка пояснювала причини дарування: «Мужу своєму в знак щирої любові до нього і пошани за таку ж любов з його боку». Значна кількість таких записів зроблена самими чоловіками, де йдеться, що чоловіки також дарують дружинам майно в подяку «за подружню любов та вірність» [6].

Окремі жінки вищих станів одержували добру освіту, та й серед міщанок було багато письменних. Павло Алеппський, вперше ступивши на українську землю у Рашкові на Дністрі (1654), одразу зауважив велику культурність українського народу: «Починаючи цим містом, себто по всій козацькій землі, ми помітили прегарну рису, що нас дуже дивувала: всі вони, за малими винятками, навіть здебільшого їхні жінки та дочки, вміють читати та знають порядок богослужби й церковний спів. Крім того, священники вчать сиріт та не дозволяють, щоб вони тинялися неуками по вулицях». «В козацькому краю, — писав Павло Алеппський, — у кожному місті і селі побудовані доми для бідних і сиріт. Хто туди ходить, дає їм милостиню, — не так, як у Молдовським або Волоським краю, де вони юрбою ходять по церквах і не дають людям молитися» [3].

Домова система навчання дівчат була традиційною і найбільш поширеною на українських землях за козацьких часів. Батьки рідко коли нехтували початковою освітою дочок, про що свідчать численні записи в актових книгах (на продаж, купівлю, дарування, різноманітні скарги, про передачу своїх майнових прав іншій особі чи отримання грошей). Зроблені вони були не лише шляхтянками, а й жінками нижчих суспільних станів. Неписьменність серед

жінок вищих і середніх верств українського суспільства була досить рідкісним явищем. Більше того, деякі шляхтянки мали навіть вищу освіту.

Отже, відповідно до поставленої мети, ознайомившись з науковими статтями, монографіями, ми дійшли висновку, що становище жінок в Україні за Козацької доби було досить стабільним і регулювалося нормами, закріпленими світським і церковним законодавством та звичаєвим правом українського народу. Майнові права жінок, які не належали до привілейованих станів, ґрунтувалися на таких самих засадах. Жінки нижчих верств, як і жінки-шляхтянки, мали досить широкі майнові права, але реалізовували їх своїми можливостями на своєму рівні.

Практичне значення даної роботи полягає в тому, що її теоретичні узагальнення можуть використовуватись для більш глибокого розуміння історичних традицій українського жіноцтва.

Література:

1. Борисенко В., Головащенко М., Кривоший О. Українки в історії., Київ: Либідь, 2004. — 332 с. [Режим доступу: <https://www.twirpx.com/file/516078/>].
2. Гандзицька Т.С. Історіографічний аналіз місця та ролі жінки в суспільстві// Держава та регіони. Серія : Право. - 2014. - № 4. - С. 5-10. - [Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drp_2014_4_3].
3. Ісаєвич Я. Д. Історія української культури. Київ. - 2001 [Режим доступу: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult2.htm>].
4. Кривоший. О Жінка в суспільному житті за козацької доби. [Режим доступу: https://zounb.zp.ua/sites/default/files/news/2015/04/ZHinka_v_suspil%60nomu_zhitti_Ukrai%60ni_za_kozatc%60koj%60dobi.pdf].
5. Кривоший О. Материзна. Жінка в правовій культурі українського народу/ О.П. Кривоший - Запоріжжя: "Поліграф", 2001. - 92 с. [Режим доступу: https://zounb.zp.ua/sites/default/files/news/2015/04/ZHINKA_V_PRAVOVIJ_KUL%60TURI_UKRAI%60NS%60KOGO_NARODU.pdf].
6. Кривоший О. Участь жінок у формуванні державотворчих традицій українського народу за козацької доби (XVI – перша пол. XVII ст.) //Етнічна історія народів Європи. [Режим доступу: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2000/7/articles/4.pdf>].
7. Петренко І. Жінки в історії України / Петренко Ірина, Київ. – ТОВ «Аграф Груп», 2014 р. [Режим доступу: <https://ua.boell.org/sites/default/files/interior.pdf>].
8. Черняхівська В. В. Історичний досвід становлення української моделі гендерного паритету [Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1012>].

“ПЕТРО КОНАШЕВИЧ-САГАЙДАЧНИЙ - ВОЇН , ПОЛІТИК , ПОБОРНИК РУСЬКОЇ ВІРИ”

Актуальність дослідження. В історії України є чимало імен, які навечно вкарбувалися у народну пам'ять. До таких видатних особистостей належить Петро Конашевич Сагайдачний. Яких би сторін політичного життя України початку XVII ст. ми не торкнулися, всі вони більшою чи меншою мірою пов'язані з діяльністю цієї людини. Серед інших діячів того часу П.Конашевич-Сагайдачний виділявся гострим аналітичним розумом, палким патріотизмом, глибоким розумінням завдань і перспектив боротьби, послідовністю і непохитністю у досягненні поставленої мети, а також дуже розвинутим почуттям власної гідності.

Петро Конашевич-Сагайдачний прославився не лише у ратних справах. Одночасно боровся за релігійні та культурні права українського народу. Першим з гетьманів поширив свою діяльність на Київ, зробивши його знову політичним, культурним і релігійним центром України. З його ім'ям пов'язане народження Київської колегії, що згодом перетворилася на знамениту Києво-Могилянську академію. Адже і сам мав на той час вищу освіту — закінчив Острозьку академію.

Оцінюючи життєвий шлях Сагайдачного, слід зауважити, що ніхто з його сучасників чи істориків нового часу не заперечував полководчого хисту цієї людини. Що ж до його політичного кредо, то воно викликало (і продовжує викликати) суперечки та наукові дискусії. Безумовно, гетьман був обережним і прагматичним політиком. Відкрита військова конфронтація з польським урядом здавалася йому менш прийнятною, ніж шлях переговорів і компромісів. Вони приносили певні успіхи, але були й невдачі.

Разом з тим ми не повинні ігнорувати великого внеску Петра Сагайдачного у розвиток визвольного руху в Україні. За його безпосередньою участю 1620 р. відновила свою діяльність православна церковна ієрархія, що було далекоглядною політичною акцією. Не можна недооцінювати і піклування гетьмана про розвиток Київського та Львівського братств, його матеріальну підтримку школами, прагнення дати освіту десяткам молодих людей. Так, переплітаючись, доповнюючи або суперечачи одна одній, ці риси характеру створювали цілісний і самобутній образ Петра Конашевича-Сагайдачного — відомого політичного діяча першої половини XVII ст., козацького ватажка, просто людини.

Мета роботи: дослідити військово-політичну діяльність Петра Конашевича-Сагайдачного та його роль в історичній долі України.

Завдання:

- дослідити віхи біографії П. Сагайдачного;
- дослідити військові походи гетьмана;
- визначити роль Сагайдачного у відновленні православної ієрархії.

Хотілося б почати словами відомої історикині радянської і незалежної України, Олени Апанович.

«Один із найвидатніших полководців Європи, державний діяч, дипломат, захисник української культури й духовності, поборник освіти — він уособлював людину доби Відродження. Як і інші ренесансні особистості, Петро Сагайдачний піднісся до найвищих щаблів тодішньої освіченості, був титаном духу та думки, людиною могутніх пристрастей, кипучої, невимовної енергії.» (Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі)

1. Петро Конашевич-Сагайдачний – воїн.

Побутують різні визначення дати народження Петра Конашевича: 1550 (Богдан Сушинський), 1582 (Петро Сас). Олена Апанович вважає, що народився майбутній гетьман імовірно в 1577-1578 роках. Походив з сім'ї дрібної православної шляхти Конашевичів-Попелів з-під міста Самбір, що на Галичині. Сагайдачний – козацьке прізвище, отримане на Запорозькій Січі, що походить від слова *“сагайдак”*, тобто колчан для стріл. Дане запорожцями за влучну стрільбу з лука.

Конашевич – можливо, по-батькові або ж взято з імені найвидатнішого члена роду, що на той час було популярним.

Загинув Петро Конашевич-Сагайдачний після Хотинської битви (війни) 1621 року. Історик Денис Журавльов (*“Хто є хто в українській історії”*) говорить про те, що смерть спіткала гетьмана приблизно у віці 45-ти років, тобто умовно кажучи, він ще не був старим. На це приводяться наступні аргументи:

В джерелах говорять, що поранений Петро Конашевич проповз цілий день з ворожого табору, доки дістався до своїх.

Також, *дружина Сагайдачного*, Анастасія Повченська, та сама, яку *“необачний”* проміняв на *“тютюн та люльку”*, не довго залишалася вдовою і згодом вийшла заміж, що не свідчить про її, а отже і її чоловіка, похилий вік.

Тепер ближче до військової справи. *Козакувати Конашевич почав в 1600-тих.* Воював у молдавському та ліфляндському походах під проводом Самійла Кишки, де проявив лицарську доблесть і козацьку звитягу.

Доба героїчних походів

Які кампанії особисто очолював гетьман *“Доби героїчних походів”*, і коли був обраний на цю посаду, достеменно невідомо. Точно знаємо зі спогадів Саковича про *взяття Кафи (1616)*. Не менш успішними вважають *походи на*

Синоп і Трапезунд (1614), на Варну, Перекоп, Ізмаїл, Кілію, Акерман, Самсун. Так, велична Османська імперія зазнала значних втрат.

Особливу увагу хочу звернути на наступну цитату:

«Внаслідок свого службового становища завжди вірний королю і Речі Посполитій, він був суворим у справі придушення козацького свавілля; нерідко, не замислюючись, карав смертю за найменші провини». (Ян Собеський) Так, взявши відносно анархічне військо в залізні лабети, Сагайдачний прирік його на значний успіх.

Не можна забувати і про створення спеціальної тактики морських набігів: міста атакувалися і з моря, і з суходолу водночас, тим самим розпорошуючи османські гарнізони.

Похід на Москву: втрачений шанс чи логічна дія?

Особливо актуальним сьогодні є *похід на Москву (1618)*.

Щоб підтримати польського королевича Владислава, близько 20 тис. козаків вирушили маршем по Московському царству. Доки основне військо йшло на столицю, кіннота здійснювала глибокі рейди. *Лівни, Єлець, Стародуб, Шацьк, Калуга, загалом Сіверщина, Рязанищина, Підмосков'я.* За джерелом московське ополчення та стрільці в жаху тікали від війська козацького.

А тепер щодо Москви:

По-перше, війська були вже частково виснажені, а ще – для утримання такого міста малочисельні.

По-друге, Петро Сагайдачний розумів, що знищення сусіда-перспективного роботодавця – не логічний хід, а Московське царство було якою не якою, та противагою Речі Посполитій. Це можна було використати в політиці для здобуття певних преференцій від тієї чи іншої сторони конфлікту.

По-третє, до цього приписують, що облога мала відбутися 14 жовтня, на Покрову, тому в це велике православне свято козаки вирішили припинити різанину так званих “братів”.

З відступом із Москви козаки ще грабували міста на шляху, але облишили Курськ, як жест доброї волі московитам.

Хотинська битва

Хотинська битва (війна). Через підтримку Річчю Посполитою пропольського молдавського господаря, *Осман II*, султан Османської імперії, почав збиратися війною на Польщу, адже Молдова була в сфері інтересів мусульман. Після поразки поляків під *Цецорою (1620)*, Річ Посполита опинилася на краю прірви, як в свій час і Московське царство. Знову рятівником, як першої, так і другої держави стала армія без держави.

Петро Конашевич поставив Польщі вимогу про відновлення православної церкви. Розуміючи всю глибину ситуації влада погоджується. В наступній битві під *Хотином (1621)* османи зазнали абсолютної поразки. Але Сагайдачний, заблукавши, бо вів переговори у Речі Посполитій щодо умов участі козаків у

війні, потрапив у табір до татар, де в бою був поранений. Звідси він доповз до козацького табору, де скинув *Яцка Бородавку*, що на той момент очолював військо.

Військовому хисту Конашевича, його тактиці “активної оборони” Річ Посполита завдячувала своєю державністю.

На жаль, величного воїна дістала смерть через пів року після Хотина. Як не іронічно, певну долю в цьому займали татарські стріли, що ранили у битві Сагайдачного.

2. Петро Конашевич-Сагайдачний - політик.

Навіть не знаю, яка роль в історії України Петра Конашевича-Сагайдачного найважливіша? Та впевнено скажу, що політиком гетьман був видатним. Якщо від Богдана до Івана не було гетьмана, то від Петра до Богдана теж не було гетьмана. Оскільки Україна не мала державності, а сучасні її землі були розідрані сусідами, то гетьману доводилося постійно лавіювати, аби штучно врівноважувати *3 могутні сторони*: католицька Річ Посполита, вірнопідданим якої козацтво було, так звані “*брати*” по вірі - Московське царство і остання - мусульманська або ж “*невірна*” Османська імперія. Ось що каже Михайло Грушевський:

«Се була політика тодішнього гетьмана Петра Сагайдачного: не доводити до війни з Польщею, обіцяти тим часом і ніби корити ся, поки прийде такий час, що правительство польське буде козаків для своєї війни потребувати,—а поки що поширювати силу козацьку на Україні.»

Якщо б зникла для Речі Посполитої турецька загроза, в козацтві перша б не потребувала, що призвело б до його ліквідації. Так зробила Катерина II у 1775 році із Запорозькою Січчю.

Взагалі, успішний гетьман мав забезпечити якнайбільший реєстр, що й вдавалося нашому героєві.

Так, в поході на Москву було в реєстрі 20 тис., під Хотиним зібрали 40 тис.

3. Петро Конашевич Сагайдачний - поборник руської віри.

Передусім розглянемо термін “*руський*”. На той період позначення стосувалося виключно православного населення, що проживало на території колишньої Київської Русі. (Термін “Київська Русь” ввів Михайло Грушевський).

Так, у 1596 році була прийнята Берестейська (від міста Берестя, нині Брест, Білорусь – Брестська) церковна унія. Однією з умов було створення уніатської церкви, тобто греко-католицької (УГКЦ-Українська греко-католицька церква); іншою умовою було винесення православ'я за рамки закону, що безсумнівно викликало обурення православних.

Повернемось власне до Петра Сагайдачного. Нагадаю, що він ріс в православній сім'ї. Після початкової, освіти здобував у престижній Острозькій академії, яка заснована Василем Острозьким. Перу Петра приписували працю “*Пояснення про унію*” – твір на захист православ'я, але це лише міф.

Саме місто Острог було “оплотом” православ’я відповідно завдячуючи князівському православному роду, що яро боронив віру проти засилля Речі Посполитої. Вже тоді гетьман, а це десь 1620-ті, рішуче став на бік православної церкви.

Так, козацтво вже згодом під егідою Сагайдачного вступає у Київське братство чим заявляє всім про те, що буде боронити православ’я.

У 1620 році патріарх Єрусалиму *Феофан III* висвятив руську ієрархію на чолі з Іпатієм Потієм під покровительством козацтва. Річ Посполита, як засновник унії, була обурена такою зухвалістю підданих. Проте саме тоді християнам довелося стати в один фронт після Цецори (1620).

Вважають, що налагодження контактів між церквою і козацтвом було шляхом до державності України. Армія отримала своє ідеологічне обґрунтування: чи то війна проти мусульман, чи католиків і уніатів. Таким чином авантюрне анархічне військо в руках геніального полководця, стратега й політика стає “*лицарями віри*”, “*поборниками віри руської*”, що й відомо нам по сей день.

Гетьман є канонізованим УАПЦ(Українська автокефальна православна церква), що лише підтверджує його величезне значення у збереженні й підтримці православної віри, як складової української ідентичності.

Петро Конашевич-Сагайдачний - беззаперечно знакова постать в історії України. Увіковічений в піснях і літературі, у вулицях, пам’ятниках. Фрегат ВМСУ (Військово-морські сили України) носить ім’я найвидатнішого морського полководця. Символічно, що при анексії в 2014 році Криму, “Гетьман Сагайдачний” лишився з Україною.

Нам є чому повчитися у наших пращурів, тому що вектор політики Конашевича завжди був готовий змінитися без суттєвих утрат інтересів, і гетьман ніколи абсолютно не покладався на сусідів, адже благо нашої держави вигідно і потрібно виключно нам. Як тоді, в умовах відсутності 100-відсоткової гарантованості безпеки від сусідів козаки вижили, так і будемо ми на карті Європи – Україна: християнська, традиційна, вільна і демократична.

Література:

1. Апанович О. Гетман Петр Конашевич-Сагайдачний: монографія/ Олена Апанович,. - Черновці: Облполіграфіздат, 1991. - 22 с.
2. Апанович О. Сагайдачний Петро - український козацький гетьман/ Олена Апанович //Кур’єр Кривбасу. - 1998. - Жовтень. - С. 103-123
3. Гуржій О. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний. -- К. : Україна, 2004. -- 191с.
4. Дяченко С. Образ гетьмана Петра Сагайдачного в українській літературі: За романами Д.Мордовця, А.Чайковського, С.Черкасенка //Дивослово. - 2003. - № 5. - С. 76-78

5. Згурець Г. "Умів мудро тим сильним військом керувати..." До 375-річчя від дня смерті Петра Конашевича Сагайдачного // Дзвін. - 1997. - № 9. - С. 107-118
6. Коломоець С. Морські походи запорозького козацтва під проводом Петра Конашевича-Сагайдачного // Історія України. - 2001. - № 21-24. - С. 7-9
7. Між двох вогнів: Друга половина XVI- перша половина XVII ст./ Укл. І.О. Ворончук; Ред. В.А.Смолій. - К.: Україна, 1996. - 411 с.

Соколенко Катерина,
студентка III курсу
Відокремлений структурний підрозділ
«Політехнічний фаховий коледж КНУ»

ГЕНДЕРНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ XV-XVIII СТОЛІТТЯ

Тема гендерних відносин є актуальною, важливою і на сьогодні. Кожне сторіччя, навіть кожне покоління встановлюють свої норми у рівності між чоловіками та жінками. Ця тема дуже цікава, тому що на відміну гендерних відносин у XV-XVIII сторіччі, сучасні відносини є доволі рівними. Для того, щоб у цьому переконатися я зібрала матеріал: які права мали жінки у XV-XVIII ст.

Мета та завдання: визначити, чи насправді жінки та чоловіки були рівноправними у XV-XVIII? Переглянути, в чому відмінність між правами жінок і правами чоловіків сьогодення та минулих років?

Даною темою займається досить значна кількість дослідників, серед яких наприклад, Н. Полонська-Василенко, О. Базалука, М. Богачевська, ї. Хомяк, Т. Журженко, Л. Смоляр, Т. Купцова та ін.

Читаючи книжки з історії, ти зазвичай дізнаєшся про князів, королів і славетних полководців. Вони завойовували землі, керували державами, змінювали світ. І всі вони—чоловіки. А де ж були жінки? Чому так склалося, що про жінок в історії ми майже нічого не чуємо? Як відшукати той слід, що його лишила аж цілісінька половина людства?

Існує думка, що жінка створена, щоб бути господинею і мамою, а от великі справи, мовляв, творять чоловіки. Але ж жінка відрізняється від чоловіка фізичною силою, та аж ніяк не розумом! А видатні справи робляться не м'язами, а саме завдяки мудрості, кмітливості, винахідливості. Звідки ж узялася думка, що жінка не здатна до великого?

А було все так. Ще не так давно не існувало, ні дитячих садочків, ні платних нянечок. Жінка, народивши дитину, всі свої сили і вільний час

присвячувала вихованню малечі. У сім'ях тоді було не так, як тепер, а по восьмеро-десятеро дітей! Тому мати гляділа своїх синочків і донечок безперервно. Звісно, часу на навчання та розвиток їй бракувало. А без освіти жінки практично не могли долучитися до чогось визначного, потрапити на сторінки історії.

Так і склалося, що історія пам'ятає справи тільки «чоловічі», бо вони впадають в око. Помітні ті вчинки, які відчутно змінюють світ. Наприклад, війна, адже воюють чоловіки. А жіноча участь у війні—це лікування поранених, приготування їжі, ремонтування одягу для бійців—уся ця праця непомітна. Хоча без жіночої підтримки жоден чоловік не зміг би воювати.

Та попри все це, в історії України є немало видатних жінок, які були не лише хорошими матерями й господинями, а й робили великі справи.

За литовсько-польської доби українська жінка посідала доволі значне становище серед свого оточення. Це залежало не лише від статусу її чоловіка, а й від того, наскільки заможною була сама жінка, скільки грошей і землі вона мала. Панянки знатного походження, незалежно від сімейного стану, інколи володіли величезними земельними угіддями. Проте жінка все одно не могла обіймати державних посад і мала право успадковувати тільки четверту частину батьківського майна.

У литовсько-руському праві було написано, що жінка може вільно обирати собі партнера, ідучи до шлюбу.

Та й долучатися до багатьох «чоловічих» сфер жінки могли вільно. Вони належали до церковних братств, засновували школи, монастирі, богадільні, навіть служили у війську, самі обирали собі наречених, виховували дітей, самотійно розпоряджалися власним майном, вели господарство.

Закон охороняв життя, здоров'я, честь і особисту недоторканність жінки. Згідно з Литовським статутом, за вбивство жінки штраф і термін ув'язнення були такими самими, як і за вбивство чоловіка.

Українська жінка могла вільно з'являтися в товаристві, брати участь у бенкетах, впливати на політичні і громадські справи. Особливо поважним було становище вдови: якщо вона не виходила заміж удруге, то могла стати головою родини замість чоловіка, мала власне майно.

Як зазначено в праці Н. Полонської-Василенко, жінки за козацької доби були не просто красунями, а були й освіченим, відважним та хоробрими, знали декілька мов, знали церковну службу й до церкви ходили з молитвеником.

Богдан Хмельницький надав своїй третій дружині Ганні Сомковій права, якими користувались тільки дружини монархів: давати власні універсали в справах культурно-релігійних.

Довгий шлях пройшла й мати Івана Мазепи - Марія-Магдалина, яка знала польську й українську мову. Після втрати чоловіка перейшла у черництво, а згодом стала ігуменею Києво-Печерського Вознесенського монастиря. Значна

кількість жінок ставали черницями і ігуменями, але одна з них була мати гетьмана, який вважав за потрібне радитись з нею, і до кінця її життя звертався до неї по поради.

І Взагалі зневага до жінки вважалася тяжким злочином і суворо каралася. А козаки вважали, що коли чоловік образить жінку, то такий злочин «знеславить усе Військо Запорозьке».

Дівчину-козачку чи шляхтянку ніхто не мав права силою віддати заміж. Одруження відбувалося лише з її доброї волі. Свобода наречених була головною умовою шлюбного права.

Тривалий час на українських землях існував цікавий звичай—право дівчини визволяти злочинця, засудженого на смерть. Від шибениці, за козацькою традицією, можна було врятуватися, якщо якась дівчина виявляла бажання вийти за злочинця заміж. На знак вибору вона накидала на голову засудженому свою хустку. У цьому разі останній міг або згодитися на шлюб, і тоді вирок скасовувався, або не погодитися - тоді засудженого страчували. Кажуть, що якимось козака вели на страту, і суддя звернувся до юрби, що спостерігала за цим, чи не хоче котрась незаміжня дівчина вийти за нього, щоб вберегти від смертного вироку. Одна дівчина вийшла з натовпу і сказала, що згодна одружитися із засудженим козаком, та коли той її побачив, то відповів, що вона негарна і він волів би краще померти. Тож козака скарали на горло.

Деякі жінки вищих станів здобували освіту, та й серед міщанок було багато письменних. Як зазначає Петренко Ірина, авторка праці «Жінки в історії України», в давніх народних піснях часто йдеться про те, як жінки пишуть листи, наприклад: «Листоньки писала дрібними рядками, а запечатала гіркими сльозами», або: «...а в тому шатрі Петрова жона, вона листи пише до пана Петра».

За часів козаччини були жінки, які відіграли значну роль у заснуванні церков і шкіл. Євангеліє, на якому нині присягають Президенти України, було створене завдяки жінці—княгині Анастасії Заславській.

Жінки брали участь і у війнах та локальних (тобто місцевих, які не охоплювали всю країну) збройних конфліктах XVI–XVII століть. Особливо це стосувалося Південної України, близької до степу. Умови життя надзвичайно впливали на характери, робили жінок енергійними, активними, самостійними—не раз жінка вирушала разом з чоловіком проти ворога, брала участь у походах, сама командувала збройними загонами.

В історії України були періоди, коли за часів козаччини саме жінка, а не гетьман, керувала всім. Існує думка, що під час гетьманування Івана Скоропадського його дружина Анастасія була правителькою держави. Старий гетьман був слабкою людиною та безвільним політиком, тому залюбки передав булаву своїй розумній і жвавій жінці. «Іван носить плахту, а Настя—булаву»,—

таким, можливо, надто різким історичним прислів'ям народ охарактеризував період гетьманування в Україні Івана Скоропадського.

Дружини заможних козаків за довгої відсутності своїх чоловіків у службових справах не раз брали на себе велике й складне господарство. Ще більше сімейних і господарських обов'язків лягало на плечі простих жінок. Чоловіки часто били дружин, а жінка поступово втрачала своє високе становище. Під гнітом кріпаччини селяни все більше загрузали в злиднях, і в жінок не було часу вже ні на що, крім тяжкої щоденної праці, дітей і хатніх клопотів.

Яскравий приклад втілення традиційних рис українки—Роксолана (Анастасія Лісовська). Ця цілеспрямована, самостійна, хитра й розумна жінка змогла приборкати свого чоловіка—турецького султана Сулеймана I Пишного. Анастасія Лісовська, дочка священика з містечка Рогатин на Галичині (нині Івано-Франківська область), під ім'ям Роксолани ввійшла в історію як впливова султанша. Другим ім'ям Насті в гаремі було Хурем. Одна з найосвіченіших жінок свого часу, Роксолана приймала іноземних послів, відповідала на послання іноземних правителів, впливових вельмож і художників. Європейські монархи передусім слали гінців саме до неї, а не до Сулеймана.

Роксолана—унікальний випадок у світовій історії. Навряд чи десь знайдеться інша жінка, яка понад три десятиліття була однією з найвпливовіших постатей, та ще й у мусульманському світі!

Важко уявити, що зовсім нещодавно жіноцтво не могло мандрувати без супроводу чоловіка чи працювати на науковій ниві. Насправді досі існує дуже помітна різниця між кількістю жінок і чоловіків у різних галузях науки чи в політиці. Однак у цивілізованому світі, де жінки доволі давно дістали доступ до рівної з чоловіками освіти, вони вже не викликають подиву в ролі програмісток, фахівчинь з фізики чи політикинь. А татусі пліч-о-пліч з мамами бавляться з дітьми, міняють підгузки та готують їсти. І від того всі щасливі й можуть краще зрозуміти одне одного. Адже ми, хоч і різні, але рівні.

Практичне значення та використання роботи полягає у тому, що матеріали дослідження створюють підстави для подальшого вивчення теорії та практики взаємодії жінок та чоловіків, зокрема їх прав.

Підсумки згідно з метою та завданням: визначили, що жінки та чоловіки були доволі рівноправними, якщо не брати незначні випадки, де була відмінність. Переглянули, в чому насправді була відмінність у їх правах.

Література:

1. Греченко В. А., Чорний І. В., Кушнерук В. А., Рожко В. А. Історія світової та української культури. – К., 2000.

2. Нестерцова-Собакарь О. В. Боротьба українських жінок за політичні права: історія і сучасність / О. В. Нестерцова-Собакарь // Проблеми

правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. пр. Донецьк. 2005. № 3. С. 12-20.

3. Петренко І. Жінки в історії України/Ірина Петренко. К: ТОВ «АГРАФ ГРУП», 2014 рік. [Режим доступу: <https://ua.boell.org/sites/default/files/interior.pdf>]

4. Полонська-Василенко Н. Видатні жінки України. Мюнхен: 1969 р. - 161с.

Українська культура: історія і сучасність / За ред. Черепанової С.О.- Львів, 1994.

5. Стаття «Гендер в деталях» [Режим доступу: <https://genderindetail.org.ua/library/istoriya-i-pamyat/>]

Більшенко Дарія,
студентка II курсу
Відокремлений структурний підрозділ
«Політехнічний фаховий коледж КНУ»

ГЕТЬМАН ІВАН МАЗЕПА

Кожен народ, який стає на шлях національно-державного відродження, звертається до минулого з метою відшукати своїх героїв, значні історичні події, що становлять славу народу, коріння історичних традицій тощо. На сучасному етапі увага істориків привернута до питань національної історії, яка потребує перегляду та нового трактування багатьох історичних проблем.

Протягом XVIII - XXI ст. була написана велика кількість різноманітних історичних матеріалів. На зміст яких впливала приналежність істориків до тієї чи іншої концепції історичного розвитку, відповідність їх праць певній ідеології та багато інших факторів, які обумовили деякі стереотипи в дослідженні постаті Івана Мазепи. Таким чином, актуальність даної роботи полягає у необхідності історіографічного аналізу наукового доробку присвячених гетьману Мазепі, щоб такі видатні діячі України, отримали можливість на шанобливе ставлення наступників, продовження життя їх ідей та ідеалів.

Мета: Ознайомитись з видатним діячем українського козацтва – Іваном Мазепою та проаналізувати діяльність Івана Мазепи в українській, зарубіжній та радянській історіографії, оцінки якої досі викликають суперечливе ставлення, спричинене трьохсотрічним тавруванням постаті Мазепи, плюндруванням його пам'яті та тих ідей, які він відстоював.

Завдання:

1. Дослідити історіографію гетьмана Івана Мазепи.
2. Розглянути шлях його становлення як державно-політичного діяча.
3. Проаналізувати постать Івана Мазепи як гетьмана України.

З різноманітними оцінками діяльності Мазепи можна ознайомитись з праць Самовидця, Г. Грабянки, С. Величка, Д. Бантиша-Каменського, М. Костомарова, Д. Яворницького, М. Грушевського, Д. Дорошенка, І. Борщака, Л. Окіншевича В. Антоновича, О. Оглобина, Н. Полонської-Василенко, І. Голикова, С. Соловйова, В. Ключевського, О. Єфименка, В. Дядиченка та ін.

Сьогодні історична наукова література з позицій сучасної методології прагне дати об'єктивне висвітлення політичної діяльності Івана Мазепи, зняти ганебні ярлики та принизливі епітети, якими рясніла література царської та радянської доби. З-поміж імен істориків, хто став першопрохідцем спростування фальсифікацій, звинувачень-догматів на адресу великого сина українського народу, назвемо О. Апанович, М. Брайчевського, В. Марочкіна, В. Шевчука, В. Смоля, В. Сергійчука та ін.

Заслуговує на увагу праця журналіста С. Павленка «Міф про Мазепу», в якій аргументовано, з використанням документів розвінчано 12 міфів про гетьмана.

Варто зупинити погляд і на посібники, в яких висвітлюється діяльність гетьмана Мазепи. На жаль, розкриття проблеми на сторінках цього різновиду навчальної літератури не можна вважати задовільним. Скажімо, історик П. Михальчук в посібнику «Історія України» робить акцент на багатствах Мазепи, до того ж підкреслює хибну думку, що гетьман «надавав право українській шляхті гнобити своїх селян». Аналогічні думки висловлює О. Бойко в рисах Мазепи як політика і людини [4].

Приємно відрізняється позиція окремих російських істориків сучасної доби. Мова іде про Т. Таїрову-Яковлеву, яка опублікувала книгу в популярній серії «ЖЗЛ» «Мазепа» (2007 р.). На великому документальному матеріалі розкрита політична, дипломатична діяльність гетьмана як державця, а також його меценатство.

Отже, історіографія діяльності гетьмана Івана Мазепи досить широка і багата на строкаті думки дослідників: одні ввели в обіг документальний матеріал і зробили спробу з'ясувати політичний портрет гетьмана Мазепи, другі - спробували виділити державницько-політичні кроки Мазепи, а треті - законсервували догматично-недолугі риси гетьмана Мазепи, аби прищепити читачам ворожі погляди на великого сина українського народу. Тільки в умовах демократичних свобод Західної Європи, де опинилися українські дослідники 1920-х років, вдалося переломити хибну тенденцію щодо політичної характеристики Мазепи. З об'єктивним (неупередженим) поглядом поступово почав вимальовуватися справжній портрет борця за українську справу. Цей

напрям був підхоплений і продовжений істориками незалежної України, що сьогодні має визначальний вплив для вивчення однієї з найбільш заполітизованих постатей української минувшини, якою і був за життя гетьман Іван Мазепа. [4].

Батько Івана, Стефан-Адам Мазепа, був шляхтичем, але покозачився в часи Хмельниччини і став Білоцерківським отаманом – що могло послугувати початком залучення до козацтва Івана. Також, через те, що його дитинство припало на час Хмельниччини і Руїни, він вже змалку мусив навчатися військовій справі, їзді верхи та займався фехтуванням.

Неодмінно можна зазначити, що велика заслуга у шляху козацтва Івана лежить на його батькові, який мріяв про велику кар'єру для свого сина і вислав його до двору польського короля, великого князя литовського і руського Яна-Казимира. Іван став королівським пажем і зумів швидко завоювати прихильність короля. Ян-Казимир щороку вислав закордон трьох талановитих молодців шляхетського походження, щоб вони покращували свою освіту. Мазепа потрапив до цієї трійки стажерів і відвідав Німеччину, Францію та Італію.

Згодом Іван Мазепа успадкував, після смерті батька, посаду чернігівського підчашого. Наприкінці 1669р. вступив на службу до гетьмана Петра Дорошенка. Це був справді «переломний момент» у житті й діяльності майбутнього гетьмана, який відтоді цілковито віддає себе українській державній справі. [1]

У Дорошенка Мазепа був спочатку ротмістром надвірної корогви, себто командиром гетьманської гвардії, а згодом він, правдоподібно, виконує обов'язки генерального осавула. Він брав участь у війні Дорошенка як союзника Туреччини проти Польщі. Але Дорошенко не міг не оцінити великих здібностей Мазепа і не раз доручав йому важливі дипломатичні місії. Це був процес зросту визначної людини й формування великого державного діяча [7].

Булава гетьмана Лівобережної України до рук Івана Мазепа потрапила в 1687р., коли в результаті чергової антигетьманської змови генеральної старшини, інспірованої фаворитом тодішньої російської правительниці Софії князем Василем Голіциним, гетьмана Івана Самойловича не лише було позбавлено влади, а й заслано до Сибіру. Невдовзі й сам фаворит потрапив в опалу і попрямував слідами Самойловича. Втратила владу і Софія. Здавалося, за такого розкладу сил гетьманувати Мазепі залишилося також лічені дні. Однак у таких непевних умовах Івану Степановичу не лише вдалося втриматися при владі, а й істотно зміцнити власні позиції [1].

І. Мазепа увійшов у політичне життя України в тяжку для неї годину. Яскравим свідченням цього є укладення з Росією “Коломацьких Статей”. Вони значно обмежували і навіть де в чому ліквідовували самостійну економічну, соціальну та зовнішню політику Гетьманщини.

І все таки в цих несприятливих умовах І. Мазепі вдалося вивести Україну із стану “Руїни”, політичного безладдя, громадянської війни. Він зумів підняти престиж девальвованого значення гетьманської влади, ставши непохитним володарем України, згуртувати навколо себе старшину. Мазепа мріяв про створення станової держави західноєвропейського зразка. Намагаючись створити для реалізації своїх планів надійну опору, гетьман сприяв формуванню із козацької старшини аристократичної верхівки так званих «бунчукових товаришів», щедро обдаровуючи їх землею.

Як зазначає Ярослав Кісь більшу частину свого гетьманування він діяв як політик промосковської орієнтації. Лише за перших 12 років свого гетьманування І. Мазепа відбув 11 літніх і 12 зимових військових походів. А це матеріальні витрати, різке збільшення податків, які лягали важким тягарем на плечі українського народу. У боротьбі за владу він вдавався до неабиякої хитрості і не зовсім праведних засобів [3].

В 1700 р. розпочалася Північна війна між Швецією і Росією. І. Мазепа не мав ніякого інтересу до Північної війни, бо та несла непотрібні людські жертви, витрату велетенських матеріальних ресурсів. Йому потрібно було тільки відродити Українську державу на всіх етнічних українських землях й убезпечити її кордони. Першочергове зовнішньополітичне завдання гетьмана полягало в тому, щоб поширити свою владу на Правобережну Україну, а в перспективі на Волинь і Галичину. В умовах початку XVIII ст. це завдання було цілком реальним, бо Річ Посполита значно ослабла. [6].

Російський уряд відверто жертвував українськими інтересами й використовував землі стародавніх козацьких полків Правобережжя як розмінну монету у своїх стосунках з Річчю Посполитою. Москва й Варшава вирішили ще раз підтвердити ганебний поділ України на Правобережну та Лівобережну. Король Август II – союзник Петра I – не приховував своїх намірів поставити польські кордони по Дніпру. От тобі й російська «братня любов», і турбота про православних! За таких умов Україна втрачала шанс на возз'єднання своїх етнічних земель, й Мазепа ужив усіх своїх сил і можливостей, щоб виправити ситуацію. Він діяв не тільки дипломатичними методами, а й намагався поставити Петра I і Августа II перед доконаними фактами. Саме за його ініціативи почалося відродження козацьких полків на Правобережній Україні. Поновилося сім старих полків, насамперед рідний білоцерківський і Чигиринський. Але гетьман добре усвідомлював, що все буде залежати в кінцевому рахунку від результатів Північної війни.

У 1705 р. І. Мазепа розпочинає таємні переговори із союзником Швеції польським королем С. Лещинським, а 1708 р. укладає угоду з Карлом XII [3].

Восени 1708 р. шведські війська вступили в Україну, щоб тут перезимувати. Це не входило в плани Мазепи, адже робило територію України театром воєнних операцій. І. Мазепа був поставлений перед необхідністю

прийняття негайного рішення. З 5-тисячним загоном він переправляється через р. Десну в табір Карла XII. Петро I надзвичайно жорстоким терором повністю деморалізував населення на Лівобережжі. Перемога Петра I ознаменувала остаточний крах намірів патріотично настроєної старшини, очолюваної Мазепою, домогтися суверенітету козацької України.

Деякі автори намагаються представити справу таким чином, що рішення про перехід до шведів було прийняте одноосібно Мазепою, і що його начебто ніхто не підтримав. Насправді за гетьманом пішла уся генеральна старшина, за ним пішли генеральні канцеляристи, включаючи знаменитого Самійла Величка. З десяти лівобережних полковників не приєдналися до Мазепи тільки чотири і то через те, що знаходились в розташуванні російських полків. Що стосується того, чому зі старшиною до Мазепи прийшло всього декілька тисяч козаків, то причина цього полягала не в тому, що вони не хотіли йти до шведів або бажали залишатись з Петром. Просто основні сили козаків були розкидані на далеких фронтах Північної війни. Це було якраз те, чому так обурювався Мазепа і старшина: Петро не залишав їм можливості захищати Україну від шведського нападу, вважаючи за краще перетворити її на випалений край. [8, с.249].

Проти Мазепи, російська влада, розпочала жорстоку пропагандистську війну. 27 жовтня Петро видає «Манифест», в якому сповіщав старшин і полковників, що «гетман Мазепа безвестно пропав», і наказував їм негайно прибути в обоз на Десні для ради. А наступного дня пишеться новий «Манифест», в якому вже заявлялося, що гетьман «изменил и переехал к неприятелю нашему, королю шведскому». При цьому декларувалося, що Мазепа зробив це з метою «малороссийскую землю поработить по прежнему под владение Польское, и церкви Божии и славные монастыри отдать в Унию». У цьому не було ні слова правди, тим більше що сам Петро розпорядився передати полякам Правобережжя, але в умовах пропагандистської війни це нікого не хвилювало.

Історія досі не може дати однозначну оцінку діяльності гетьмана: дехто вважає його зрадником, інші – патріотом країни, яка тривалий час знаходилася в принизливому стані васала Московії. Російські історики за часів СРСР вважали відмову Мазепи від союзу з Московською державою порушенням Переяславської угоди, тому для них він був відступником, а його ім'я синонімом «сепаратист». Після вивчення фактів в новому світлі постає образ гетьмана.

Незважаючи на століття пропаганди й очорнення, ім'я Мазепи, як і колись, пам'ятають і знають. Воно як і раніше гримить на сценах кращих театрів світу. Мазепі присвячували і присвячують літературні твори. Його образ хвилює художників і кінематографістів.

Отже, незважаючи на всю складність і суперечливість постаті І. Мазепи, однозначно можна зробити висновок, що він не був зрадником українського народу.

Література:

1. Доба правління гетьмана І. Мазепи/Реєстр козаків та козацьких територіальних громад. [Режим доступу: https://web.archive.org/web/20120417141545/http://kozak.ua/?page_id=1836]
2. Ковалевська О. Гетьман Іван Мазепа: проблема «зради» та «анафемування» в українській та російській історіографії // Історіографічні дослідження в Україні. Науковий збірник (Пам'яті історика України, члена-кореспондента НАН України Ф.П. Шевченка). — К., 1999. — Вип. 7. — С. 173–189.
3. Кісь Ярослав, Педич Василь. Актуальні проблеми Історії України: Курс лекцій. [Режим доступу: <https://histua.com/knigi/aktualni-problemi-istorii-ukraini>]
4. Медієвест: Гетьман Іван Мазепа в Українській та російській історіографії. [Режим доступу: https://www.medievist.org.ua/2016/04/blog-post_18.html]
5. Моя Україна. Пізнавальний інтернет-журнал. Іван Мазепа. [Режим доступу: <https://myukraine.org.ua/ivan-mazepa/>]
6. Мицик Ю. Іван Мазепа. — К, 2007. — 72 с.
7. Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба. [Режим доступу: <http://litopys.org.ua/coss3/ohl.htm>]
8. Таїрова-Яковлєва Т.Г. Іван Мазепа. — Харків: Фоліо, 2018. — 315 с.

«ВИДАТНІ ДІЯЧІ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА»

Актуальність:

У період становлення і розвитку соціально-демократичної, правової Української держави історичне минуле відіграє дуже важливу роль.

Ураховуючи суспільно-політичну ситуацію, що склалася в Україні, усе більшої актуальності набуває виховання в сучасного молодого покоління почуття патріотизму, відданості загальнодержавній справі зміцнення країни, активної громадянської позиції тощо.

Період козаччини - героїчна і драматична епоха української історії, епоха боротьби за українську державність, за виживання і утвердження українського етносу.

Актуальність даної теми полягає в надзвичайному впливі козацтва на історію української нації і на процес формування національної свідомості українців. Саме козацтво сприяло накопиченню досвіду боротьби та служило прикладом для майбутніх поколінь борців за визволення українського народу.

Історія козаччини завжди приваблювала культурну людину не лише тим, що вона винятково цікава, але й своїм героїзмом та демократизмом, любов'ю козацтва до волі і рідної землі, його відданістю вірі, присязі і клятві, готовністю захищати правду і справедливість, жертвувати власним життям заради спасіння простих людей. Саме ці риси і були притаманні найкращим синам вітчизни, – князю Дмитру Вишневецькому, великим гетьманам України: Петру Сагайдачному, Богдану Хмельницькому, Петру Дорошенку – життя й діяльність яких впливали на хід української історії.

Мета роботи: на основі комплексного вивчення наукових джерел, з'ясувати процес становлення політичної системи Української козацької держави, дослідити військову діяльність видатних діячів та окремі історичні постаті українського козацтва, які були відомі у ті часи, вплив їх діяльності на перебіг подій в історії України, на формування національної культури та свідомості.

Завдання: у роботі проаналізовані історичні передумови та причини виникнення козацтва. Розглянута організаційна структура Запорозької Січі, як центра організації й об'єднання козацтва, заняття, побут, звичаї, військове мистецтво козаків. Була досліджена діяльність особистостей, що внесли значний вклад в становлення України, таких як князя Дмитра Івановича Вишневецького, гетьманів Петра Сагайдачного, Богдана Хмельницького, Петра Дорошенко, Павла Петровича Скоропадського, Івана Мазепа, Івана Підкови

одиного з перших ватажків українського козацтва Богдана Глинського (козак Мамай), польського шляхтича Предслава Лянцкоронського – забутого героя козацької доби, українського шляхтича Остафія Дашкевича, Андрія Немировича – одного з перших козацьких ватажків, кошового отаман Війська Запорізького Самійла Кішки, київського ключника і старости Черкас Семена Полозовича.

Методи досліджень: первинні (збір інформації, вивчення джерел, спостереження); вторинні (обробка та аналіз отриманих даних, систематизація, вивчення практичного стану проблеми); логіко - аналітичні дослідження.

Загальна характеристика роботи:

Українське козацтво – це дуже складне історично-соціальне явище. Видатний історик Михайло Грушевський писав про це так: „Козацтво – явище дуже цікаве, але досить складне. Внаслідок своєї оригінальності, а також завдяки гучної ролі в історії східної Європи, воно звертало на себе увагу здавна, ним займалися немало істориків. Згадки про козаків зустрічаються й в зарубіжних джерелах. Однак козаки були не просто вояками, адже поряд з силою, мужністю, розумом, хитрістю повсякчас зустрічається елемент загадковості та містики.

Означені риси козацтва стали причиною того, що проблема його зародження і сьогодні привертає увагу багатьох вчених і дослідників. Деякі з них стверджують, що козаки – це волоцюги, ватаги п'яних розбишак, які не хотіли працювати і жили лише за рахунок пограбувань та військових походів. Однак це не так. В офіційних джерелах немає жодних підтверджень подібних звинувачень. Що стосується вбивств, крадіжок, перелюбства, несплати боргів, то вони вважалися на Січі великими злочинами, а тому були неприпустимими. Грабежі іноді мали місце, але їх здійснювали виключно втікачі з куренів, яких запорожці самі виявляли й засуджували до страти, майно ж повертали пограбованим, навіть коли ними були вороги. Вживання алкоголю в походах, під час бойових дій, у процесі всіляких військових справ каралося смертю. Такий порядок визначив ще гетьман П. Сагайдачний і його козаки чітко дотримувалися.

Від заснування козацтва козаків очолювали переважно люди князівського і шляхетського звання – як українці, так і представники інших національностей. Основним критерієм для обрання козацьких ватажків були такі риси вдачі, як розум, сміливість, організаторський хист та успіх у походах. Згодом, з формуванням власне козацької військової еліти, на чолі загонів козаків дедалі частіше почали з'являтися вихідці з простолюду.

У ті часи козаки мешкали здебільшого на Півдні Київщини — в районі Канева, Черкас, Чигирини, а також на Поділлі і набули вже такого авторитету, що створили своє іррегулярне військо, яке, за задумом уряду, мало захищати кордони. Воно складалося з загонів, очолюваних самими старостами. Такі з них,

як черкаський староста (провідник і організатор козащини) Євстахій Дашкевич і Богдан Хмельницький, староста Предслав Лянцкоронський, пізніше стали й першими козацькими гетьманами. Вони очолювали походи козаків на Крим, Білгород (Аккерман) та інші татарські міста. А іноді, замирившись з татарами, разом виступали проти Москви. Очолювали козацькі загони і барські - староста Бернат Претвич, і черкаські — Семен Полозевич, Криштоф Кмітич та Богдан Глинський, і самі київські воєвода Юрій Пац та Дмитро Путятин, **повстання під керівництвом Криштофа Косинського, Северина Наливайка.**

Для всіх народів світу козацтво стало найбільшим символом волелюбства, незламності національного духу українців. Козацько-лицарські традиції, які були закладені Дмитром Вишневецьким, Богданом Хмельницьким, Петром Сагайдачним, Петром Дорошенко, завжди були і будуть могутньою силою, яка з'єднує весь український народ. Притаманні козакам ідеї, цінності – становлять серцевину української культури. Саме тому в українській культурі козацька тема є значною і багатогранною. Вона оспівана в народних в народних піснях, висвітлена в літературних та музичних творах, про неї знято багато фільмів

Висновок з даного дослідження та перспективи.

Таким чином, уважно вивчаючи історичне минуле виникнення й розвитку українського козацтва, можна знайти багато такого, що надихає сучасну людину до прагнення вірно служити українському народу, як в складі державних військових формувань або силових структур, так і в цивільному житті. Величезний виховний потенціал має вивчення героїчного життя, подвижницької діяльності, високого військового мистецтва гетьманів, кошових отаманів, керівників повстань - С. Наливайка, І. Сірка, Т. Федорович, І. Богун, М. Кривоноса, І. Мазепи, П. Калнишевського, І. Гонти, М. Залізняка та ін. Формування особистості нового типу – національно свідомої, вільної, ініціативної – можливе лише за умови цілеспрямованого й систематичного виховання молоді на основі української культури, мови, національно-патріотичних традицій нашого народу, плекати в собі й інших національно-творчу і державотворчу енергію, готовність захищати Українську державу.

Література:

1. Апанович О.М. Гетьмани України і кошові отамани Запорізької Січі.- К. 1993.
2. Будзинская Н. Дмитрий Вишневецкий / Н. Будзинская // Купола: исторический альманах. 2005.-Вып,1.
3. Грушевский М. Очерки истории украинского народа /М. Грушевский. С.-Пб.: Типография товарищества «Общественная польза», 1906.-518 с.
4. Кривошея В.В. Національна еліта Гетьманщини (Персональний склад і генеалогія). – К-1998.

5. Реєнт О., Коляда І. Усі гетьмани України / О. Реєнт, І. Коляда.- Фоліо, 2008, с. 415.

6. Електронні джерела:

- <https://etnoхata.com.ua/statti/traditsiji/interesnye-i-maloizvestnye-fakty-ob-ukrainskih-kazakah/>

- <https://infopedia.su/13xf073.html>

- <https://www.stud24.ru/culture/znamenn-postat-kozacko-stor/502622-1985638-page2.html>

- <https://history.vn.ua/mark/kozacka.html>

Номировський І. О.

студент гр.. ГМ-19-1/9

Криворізький коледж

Національної металургійної академії України

ЯКИМИ БУЛИ КОЗАКИ НАСПРАВДІ І ЯКИМИ МИ ЇХ УЯВЛЯЄМО

У кожного є своя думка і своє уявлення щодо козаків, якими вони є в історії насправді і якими ми їх уявляємо, розглянемо дві сторони.

Козакі — члени самоврядних чоловічих військових, згодом і територіальних громад, спільнота людей такої самоназви, що з 15 століття фіксуються джерелами у степах Східної Європи, зокрема Подніпров'я, на теренах «Дикого поля» (Великого Лугу, Дніпровського пониззя).

1. Уявлення про зовнішність козаків.

Козаки. Напевно, в кожного з нас, коли ми чуємо що-небудь про українське козацтво, в голові з'являється незмінний образ міцного молодика з вусами, оселедцем і шаблею, мальований нам у підручниках, літературі й народних піснях.

На сьогодні думка про те, що сучасний візуальний образ українських козаків оформився у другій половині XIX ст. – на початку XX ст. і є продуктом «віднайдення традиції» сприймається фактично беззаперечно. Разом тим, як науковці, так і практики-реконструктори, наголошують на тому, що цей образ дуже мало відповідає реальним обставинам козацького буття. Тож, цікавою проблемою є процес формування уявлень про зовнішній вигляд українських козаків. Особливе місце у ньому займає період другої половини XVIII – першої половини XIX ст. – час трансформації у суспільній думці козацтва від живого явища до історичного образу.

В літературі В. Г. Рубан; О. А. Безбородько «Короткої літописом Малої Росії» у 1777 р козаки описувались так:

Необхідна Козаков вбрання і ополчення складається в мундирі: в Малоруському жупані сукна сіняго з червоними лацкенами і обшлагами, в напівкаптані білому, штанях білих суконних, чоботях з пригвинченими шпорами, шапці за кольором полковому, шаблі, карабін і піку і в добрій коні з приладом ... Подпомошнікі мундира не мають, але носять простий одяг, шаблі і рушницю старе з лагодженням, і коні гірше і дешевше.

Можемо побачити що козаки описані як кавалеристи, з відповідною амуніцією, також зазначено відсутність уніформи у підпомічників, і до козаків при описі не включено старшину.

2. Уявлення про одяг та озброєння козаків

Одяг є частиною повсякдення, тож не вимагає спеціальної уваги та фіксації – за виключенням ситуації, коли конкретні його предмети чимось дуже вирізняються від звичних. Відносно часто опис одягу присутній у художніх творах – оскільки автори вдавалися до опису зовнішності своїх персонажів.

А зброя буде завжди мати дуже велику роль у житті козака, тому що козак завжди повинен мати зброю, але у кожного своє уявлення про зброю козаків. Хтось вважає що шабля і козак- будуть завжди нерозлучні, а у кого бачення зброї козаків була в основному тільки шабля, і рушниця.

Набагато мало-складніше, простіше і регулярніше був одяг козаків малоросійських, які, перебуваючи довгий час в найтісніших зв'язках з поляками, дуже багато від них запозичили. Що збереглися донині малюнки того часу представляють реєстрового або виборного козака, маючи одяг, зброю і коня власного, - в короткому синьому жупані, або жупані, з відверненими коміром, обшлагами і поясом, або поясом, червоного кольору ; в білих, широких шароварах; в чорних чоботях, і в низькій, хутром опушеної, червоній шапці. Через ліве плече надітий у нього чорний ремінь, з підвішеними до нього, невеликою, патрони сумою; а зброю його складають шабля і рушниця. Козак-Підпомічник, споряджати всім від декількох дворів, - одягнений в довгу, білого кольору, підперезаний свиту, і, понад нею, в жовтуватий Контусі з зеленою обшивкою; на ногах його чорні чоботи, на голові біла, кругла шапка, а зброя той же, що і у козака реєстрового - Сотник в жупані, подібному показаному у виборного козака, тільки більшої довжини; в червоних чоботях і в червоній шапці, з хутряною опушкою і золотими шнурками, підперезаний багатим поясом і озброєний шаблею.

Полковник, - також з шаблею при стегні, в довгому, атласному Контусі, понад которого накинута шуба з вильотами, або відкидними рукавами, - має, на ногах, червоні чоботи, на голові синю, з хутряним околишем шапку, прикрашену золотими шнурками і пензлем, а в руці знак начальніческого гідності - пернач.

3. Справжня зовнішність Козаків.

Про зовнішній вигляд козаків відомо досить багато, їх можна побачити на світських портретах (найчастіше – старшини) або ж на старих гравюрах. Та свого звичного для нас вигляду запорожці набули не одразу.

У XVII, за описами іноземців, козаки були, м'яко кажучи, жебраками: не мали ані чобіт, ані більш-менш пристойних штанів, а сорочку носили, доки сама не спадала обідраним лахміттям. «У нас проклята мате ма – ні сорочки, ні штанів, одна проклята сірома», – як самі ж казали про себе. Хоча ситуація кардинально змінилася після вдалих козацьких походів на турків. Фактично низовці «запозичили» собі одяг, зброю й гроші. Як і саме слово «козак»

Справжній козак мав довгі вуса, оселедець на голові, закритий характерною шапкою (бо тільки коли козак надягав шапку, він почував себе справжнім козаком), сорочка, черкеска, широкий пояс і широченні шаровари, чоботи - ось зовнішній образ козака, який зберігся в народній пам'яті.

Головною ознакою запорозького козака був оселедець. Чому козаки носили саме таку зачіску, важко сказати. Є відомості, що деякі князі Київської Русі також носили оселедця. Ось як описує візантійський царедворець Лев Діакон зовнішність князя Святослава під час його мирних перемовин з імператором Іоаном Цимісхієм у 971 році: «Святослав переїздив через ріку у звичайному скіфському човні і, сидючи за веслом, трудився нарівні з іншими, без ніякої різниці... Голова у нього була зовсім гола, але тільки на одній її стороні висіло пасмо волосся, що означало знатність роду.

4. Одяг і озброєння козаків.

До того часу цілком можна відносити слова української пісні — «сидить козак на могилі та й штани латає», або слова козацької вірші «козак — душа правдива — сорочки не має». Ганяючись за звіром безкраїми степами, глибокими балками, непролазними лісовими хащами, проводячи ночі переважно під відкритим небом, висиджуючи по кілька годин у грузькому болоті й густому очереті, запорожці були більше схожими на злиденних голодранців, ніж на «славних лицарів», ім'я яких уже в ранні часи їх існування гриміло в Європі. Навіть у XVIII ст. багато запорожців усе ще вдягалися просто й часто потребували як кравців, так і шевців багатство здобичі тоді виявлялося в тому, що запорожці дерли на шматки китайкову тканину й накручували її на ноги замість онуч. У народній думі про козака Голоту розповідається, як цей герой, убивши багатого татарина, одягнув на себе його дорогий одяг, чоботи, жупан і оксамитовий шлик і в такому вигляді гуляв у Січі й вихваляв Килиїмське поле. От який був у них одяг! Такий одяг, що він і сорочки не продасть за сто карбованців; як іде вулицею, то ніби весь сяє зірками чи квітами. З усіх наведених свідчень видно, що найдорожчий одяг запорізьких козаків виготовлявся з шовку, польського й англійського сукна, кармазину й оксамиту.

Зі зброї у вжитку запорізьких козаків були гармати, рушниці, пістолети, списи, шаблі, келепи, стріли, сагайдаки, якірці, кинджали, ножі, панцери. Переважна частина запорізьких гармат, що дійшли до нас, польського, турецького й російського виробництва, деякі генуезького: «Гармат запорожці в себе не мають, а використовують несподівано захоплені на турецьких кораблях і галерах».

Як справжній «лицар», запорожець віддавав шаблі перевагу перед усілякою іншою зброєю, особливо кулею, і називав її «чесною зброєю»; використовувати її слід було лише проти чесних воїнів, а проти такого, наприклад, «бусурманського народу», як татари, треба було діяти «не шаблями, а нагаями»

У кожного своє уявлення про козаків, а хтось про них навіть зовсім нічого не знає. Зрештою, якими б не були козаки, одне відомо точно: вони надовго лишили глибокий слід в історії українців. Можливо, правда так і залишиться схована під могутньою товщею Дніпра.

Хохлова В. В.
студентка гр.. ПТ-19
Криворізький коледж
Національної металургійної академії України

ВИНИКНЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА

Актуальність. В наш час коли на територію сучасної України іде загарбницька політика, точиться боротьба за незалежність і суверенітет держави, для нас є актуальним звернутися до часів козацтва, яке було частиною героїчного минулого українського народу, щоб на їх прикладі навчитися мужності, патріотизму. Ми повинні бути гідними спадкоємцями духовних цінностей та продовжувачами багатих традицій і славних справ предків наших козаків. Саме тому нам треба пригадати з чого все починалось, щоб не забувати теперішнє и дивитись у майбутнє.

Мета: дізнатися причини виникнення українського козацтва та як сформувалася Запорізька Січ.

Завдання:

1)Дослідити витоки виникнення українського козацтва та як сформувалася Запорізька Січ;

2)Оцінити їх вклад в розвиток національної самосвідомості українського народу.

Важко назвати іншу тему з історії України, що викликала б такий великий інтерес, як історія українського козацтва. Йому присвячені численні науково-популярні, історичні і літературні твори, образотворче та музичне мистецтва, усна народна творчість.

Козаччина — героїчна сторінка в історії України, яка перетворилася на національну значну військову силу.

У наш час всі знають про видатних українських козаків, Запорізьку Січ, про те що вони є важливими і в честь ушанування їх ми щорічно відзначаємо 14 жовтня – День Пресвятої Богородиці, яке набуло великого значення, тому що пов'язане із боротьбою за свободу.

Характерною рисою заселення території України у XV ст. було те, що основна маса людності мешкала на здавна обжитих землях - Київщині, Галичині, Волині, Поліссі та Поділлі. А південні землі - Середня Наддніпрянщина, Запоріжжя - мали значні природні багатства, але були незаселені. Саме тут і постає нове соціальне явище - козацтво.

Українські козаки — козацькі підрозділи, які спочатку було організовано задля оборони південно-руських земель, що увійшли до складу Князівства Литовського, від степових орд, що були спричинені тотальним наступом Східного Світу, і Великого Степу, в межах християнсько-мусульманського цивілізаційного протистояння, на терени сучасної України. Це своєрідні вільні лицарі, шляхетні оборонці рідної землі, одвічні вартівні свободи і незалежності українського народу.

Його унікальність полягає у тому, що воно стало окремим суспільним станом із визначеними правами й мало свою територію, незалежну від державної адміністрації. Поява цієї нової соціальної сили була обумовлена передусім посиленням соціального, економічного та релігійного гноблення широких верств населення. Подібно до лицарів-хрестоносців, вони були авангардом християнського світу на Сході і перетворились на своєрідний лицарський орден, що вимагав від своїх членів суворої дисципліни і самопошви.

Перша письмова згадка про українських козаків датується 1489-1492 роками, коли вони розбили татарський корабель під Тягинєю.

Основною метою їх був — захист своєї Вітчизни від зазіхань з боку тих, хто час від часу намагається загрожувати державним засадам будь-якої країни - свята справа.

Важко переоцінити значення козацтва в історії України

Українські козаки :

- були захисниками південних районів України від турецько-татарських нападів;
- засвоїли степові запустілі землі;
- брали участь у народних повстаннях;

- сформували основи козацької державності.

Перша згадка про українських козаків датована 1489 і 1492 р.

В українській мові слово «козацтво» визначає суспільний стан вільних від кріпосного права людей, які займалися господарництвом й обороняли Батьківщину від іноземних загарбників. Козаків називали *запорозькими*, оскільки основні їхні центри розташовувалися нижче дніпровських порогів, Запорозьку Січ тому і називали столицею козаків. «Січ» походить від слова «сікти», та означає укріплення з дерева, хмизу, глини.

Першою з відомих Січей називають *Хортицю* (1553-1557 рр.), створену Дмитром Вишневецьким. Під його керівництвом протягом 1552-1556 рр. на о. Мала Хортиця було побудовано фортецю, мури якої не тільки гарантували безпеку, а й надалі стали своєрідною базою для здійснення походів на Крим, осередком згуртування запорозького козацтва.

Козацькі керівники мали титул "*гетьман*". Повноваження гетьмана, реєстрового козацтва, були суттєво обмежені польсько-литовським урядом. На чолі козацького війська, або «коша», стояв виборний кошовий отаман.

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ ДМИТРО (р. н. невід. - п. 1563) — український князь, перший з достовірно відомих козацьких гетьманів (приблизно 1552-1563). Походив з старовинного волинського роду Гедиміновичів. Власник земельних маєтків у Кременецькому повіті. В 1550-1553 — староста Черкаського і Канівського повітів. Близько 1552 (за ін. даними 1554-1555, 1556) збудував на острові Мала Хортиця замок, який став прототипом Запорізької Січі.

Чинниками, що робили можливими появу та формування козацтва, були:

- існування великого масиву вільної землі зі сприятливими для життєдіяльності умовами в порубіжжі між хліборобською та кочовою цивілізаціями;
- досвід освоєння південних територій уходниками, бродниками та іншими;
- природне прагнення людей до міграції в пошуках кращого, до самозбереження, самоствердження і самореалізації.

Причинами виникнення українського козацтва можна вважати:

- *економічні* — захоплення українських земель польськими та литовськими феодалами, нестаток власної землі у селян і як наслідок — еміграція селян на «Дике поле», до Запоріжжя та нижнього Подніпров'я;
- *соціальні* — посилення феодального гніту, оформлення кріпосної залежності;
- *політичні* — намагання Польщі встановити контроль над утікачами в Подніпров'ї;
- *національно-релігійні* — прагнення до православної церкви;
- *військові* — необхідність захисту кордонів від зазіхань Кримського ханства.

Січ мала ознаки державності: систему владних органів, територію, військо і правові звичаї, де вищим органом влади виступала Січова Рада, до компетенції якої входило:

1. оголошення війни і підписання миру;
2. організація військових походів;
3. кара злочинців;
4. розподіл вгідь.

Рішення Ради вважалися рішеннями всього війська і були обов'язковими для виконання; проводилася вона 2-3 рази на рік: 1 січня, 1 жовтня та після Великодня. На радах обирали і *козацьку старшину*.

На початку XVII ст. козацтво як соціальні верства не були однорідним:

- реєстрове (городове) козацтво — заможні, привілейовані козаки, які перебували на державній службі в Речі Посполитій;
- запорозьке (низове) козацтво — козаки, які проживали в пониззі Дніпра в межах військово-політичної організації Запорозька Січ;
- нереєстрове козацтво, яке виникло внаслідок самовільного «покозачення» і, не маючи офіційно визначеного статусу, вело козацький спосіб життя у прикордонних районах.

Для захисту козаки використовували табір — чотирикутне рухоме укріплення з кількох рядів зсунутих і скріплених між собою ланцюгами возів, усередині якого розташовувалося військо. Табір використовували і в боях, і у переходах. У разі тривалої облоги або кругової оборони вози могли засипати землею, створюючи вал, а довкола викопували шанці («вовчі ями») із загостреними кілками на дні. Козаки вміли успішно штурмувати ворожі фортеці, звершали морські походи на своїх суднах-чайках.

Козаки були чудовими зброярами, виробляли порох. Зі зброї у вжитку у них були рушниці, пістолі, списи, шаблі, самопали, келепи — бойові молотки, сагайдаки, якірці, ножі, панцери, пищалі та гармати. Але особливо відзначалися майстри запорізьких бойових човнів.

Козацьке військо, як і будь-яке інше, мало свою військову атрибутику, тобто клейноди, — корогви (прапори), булави, перначі, бунчуки, печатку з гербом тощо.

Від кінця XV ст. в історичних свідченнях з'являються відомості про появу козацтва на теренах південноукраїнського степу. В умовах прикордоння формується своєрідний тип козака - людини, характерною рисою якої було поєднання в одній особі воїна і трудівника.

Значення діяльності Д. Вишневецького для становлення козацтва полягає в тому, що він на відміну від інших старост південноукраїнських міст, уперше розгорнув діяльність на Запоріжжі, збудував замок-прототип Запорізької Січі.

Формування своєрідного життя і побуту козаків сприяло поступовому його перетворенню з міжстанового прошарку на окремий стан українського суспільства, що виник у 70-80 ті роки XVI ст.

Отже, я дослідила витоки українського козацтва, оцінила їх незрівнянний вклад в розвиток національної самосвідомості українського народу. Саме запорозьке козацтво є гордістю української нації, яких українці повинні згадувати щорічно, тому що це наша історія і історія наших предків.